

Komparativna analiza dvaju žanrova: bajka i predaja

Franjičević, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:285877>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-17**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za usmenu književnost

Komparativna analiza dvaju žanrova: bajka i predaja

DIPLOMSKI RAD

Ivana Franjičević

Ivana Franjičević

**KOMPARATIVNA ANALIZA DVAJU ŽANROVA:
BAJKA I PREDAJA**

DIPLOMSKI RAD

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za usmenu književnost

Komparativna analiza dvaju žanrova: bajka i predaja

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Ivana Franjičević

Zagreb, 24. rujna 2024.

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Evelina Rudan Kapec

Ime i prezime studenta/ice

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je _____

(vrsta rada)

isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student/ica:

U Zagrebu, _____

(potpis)

*Posebnu zahvalu upućujem mentorici, izv. prof. dr. sc. Evelini Rudan Kapec na razumijevanju
i empatiji te završetku svog fakultetskog školovanja,*

SADRŽAJ

1.	Uvod.....	1
2.	Usmena književnost.....	2
2.1.	Književnopovijesni i književnoteorijski pregled bajke.....	3
2.2.	Književnopovijesni i književnoteorijski pregled predaje	4
3.	Bajka	5
3.1.	Podjela bajki.....	6
3.2.	Karakteristike bajke	7
4.	Predaja.....	10
4.1.	Podjela predaja.....	11
4.2.	Karakteristike predaje	13
5.	Odnos bajke i predaje.....	15
5.1.	Razlike	17
5.1.1.	Struktura i kompozicija.....	17
5.1.2.	Tematski opseg i značenja	20
5.1.3.	Jezične i stilske karakteristike.....	23
5.2.	Evolucija recipijenata kroz povijest.....	26
6.	Fantastika i pripovjedne strategije u bajkama i predajama	30
6.1.	Elementi fantastike u bajkama	30
6.2.	Fantastično u predajama	33
6.3.	Pripovjedne strategije u bajkama i predajama	36
7.	Zaključak.....	39
8.	Sažetak	40
9.	Summary	40
10.	Literatura.....	42

1. Uvod

Bajke i predaje predstavljaju dva istaknuta žanra unutar usmene i pisane književnosti, koji su kroz povijest igrali ključnu ulogu u prenošenju moralnih vrijednosti, kulturnih normi i povijesnih događaja. Iako se oba žanra temelje na narativima koji često uključuju fantastiku i nadnaravne elemente, njihova namjena, pripovjedne strukture i recepcija među publikom značajno se razlikuju. Bajke su kroz stoljeća postale sinonim za priče namijenjene djeci, koje koriste jednostavne, ali moćne slike kako bi prenijele univerzalne moralne poruke. S druge strane, predaje su duboko ukorijenjene u povijesne i kulturne tradicije specifičnih zajednica, pri čemu su nadnaravni elementi često povezani s lokalnim vjerovanjima i tumačenjima stvarnih događaja. Ova dva žanra, iako se često preklapaju u upotrebi fantastike, zapravo imaju vrlo različite funkcije i pripovjedne strategije. Proučavanje bajki i predaja nije važno samo zbog njihovog književnog značaja, već i zbog njihove uloge u oblikovanju društvenih i kulturnih vrijednosti. Bajke su u velikoj mjeri usmjerene na prijenos univerzalnih istina i moralnih lekcija, što ih čini idealnim za mlađu publiku. Simbolika koja se koristi u bajkama, poput šume, vještice ili čarobnog predmeta, omogućuje djeci da kroz jednostavne priče usvoje složene lekcije o životu, dobru i zlu, hrabrosti i mudrosti. Predaje, s druge strane, i dalje zadržavaju svoju važnost u odraslom svijetu, posebno u kontekstu kulturnog identiteta i očuvanja povijesne memorije. One su često usmjerene na objašnjenje lokalnih mitova, povijesnih događaja i društvenih normi, pri čemu nadnaravni elementi služe kao alat za interpretaciju stvarnosti, a ne kao središte priče.

Cilj ovog rada je detaljno analizirati ova dva žanra, prikazati ih kroz povijest, istražiti razlike i sličnosti između bajki i predaja, s posebnim naglaskom na njihove narativne strategije, upotrebu fantastike i njihove recipijenate kroz povijest. Kroz povijest su ih razni teoretičari klasificirali po različitim kriterijima i književnoj teoriji, stoga se u radu donose njihove polemike i previranja kada su u pitanju ova usmena oblika. Kroz analizu jezika, strukture i uloge nadnaravnih elemenata, rad će pokušati odgovoriti na pitanja o funkciji ovih žanrova u različitim društvenim i kulturnim kontekstima. Na taj način, ovaj pregledni rad doprinosi dubljem razumijevanju kako su bajke i predaje oblikovale, i nastavljaju oblikovati, našu percepciju svijeta, društvenih odnosa i kulturnih vrijednosti.

2. Usmena književnost

Usmena književnost postoji od pamtivijeka. U minulim je vremenima prednjačila pisanoj književnosti, stoga možemo reći da je usmena književnost tradicija pisanoj književnosti. Ostvaruje se govorom i slušanjem te neverbalnim znakovima, dok se pisana književnost prenosi posredstvom neke podloge, najčešće papira (Sunara, 2021:449). Tako fiksiran tekst nema puno prostora za promjenu, no u svome usmenome obliku često je bio izmjenjivan i modificiran što je ovisilo o samom kazivaču. Hoće li tekst oživjeti i trajati, ovisilo je upravo o prihvaćenosti zajednice jer svaki član zajednice može sudjelovati u prenošenju usmenoknjiževnog blaga. Usmena je književnost kroz sva stoljeća mijenjala brojne nazive te često bila u središtu zanimanja teoretičara i stručnjaka kada se radilo o tome što ona zapravo podrazumijeva. Tako su, navodi Botica (2013:39), za usmenu književnost korišteni nazivi: narodna ili pučka poezija, narodna književnost, narodno stvaralaštvo, folklor, folklorna književnost, književni folklor, usmena književnost, usmena tradicija, tradicijska književnost, tradicijska verbalna umjetnost, verbalni folklor. Naziv narodna poezija potječe još od 16.stoljeća, a prvi ga je upotrijebio Michel de Montaigne, čijem je nazivu dodao još i nevinu prirodna. Dva stoljeća kasnije, moderno poimanje narodne poezije započeo je J.G. Herder svojim djelom *Volkslieder* u kojemu spominje narodno pjesništvo i narodnu pjesmu kao stupanj kojim se priprema stvaranje umjetničke poezije (Bošković-Stulli, 2006). U doba romantizma, svoj je vrhunac doživio naziv narodna književnost što je označavalo sve što je poteklo iz prirode, naroda, međutim upravo pojam narod i narodno bili su nedefinirani, odnosno imali su više značenja s obzirom na jezik nekog naroda, njegovu kulturu, povijesni razvoj itd. Ubrzo će narodna književnost označavati proizvod darovitog pojedinca iz zajednice koji s manje ili više uspjeha stvara književna djela te tako prati potrebe svoje zajednice (Botica, 2013:41). Pojam folklor, ne samo za usmenu književnost uveo je prvi puta u 19. stoljeću u svome pismu britanski književnik William Thoms. Naime, on je u svome pismu pisao o narodnim običajima, navikama, obredima, vjеровanjima, baladama, poslovicama iz starih vremena i drugim znanjem naroda, u koje je uvrstio i usmenu književnost te jednom riječju to nazvao folklor. Apelirao je da se narod mora podsjetiti na tradicijsku duhovnu kulturu kako ne bi pala u zaborav i time proširio svoje poimanje termina folklor. Sličnog poistovjećivanja usmene književnosti i termina folklor bio je i ruski pisac J.M. Sokolov tridesetih godina 20. stoljeća. Današnji termin usmena književnost koji je najrašireniji, prvi je upotrijebio francuski folklorist Paul Sébillot 1881. godine. Usmenu književnost je smatrao užim područjem pojma folklor koje obuhvaća pripovijetke, predaje, narodne pjesme, poslovice, zagonetke, nabraljice, odnosno sve što služi kulturi za razonodu (Bošković-Stulli,

2006). S tim se terminom slaže i Kekez (1986:142) jer taj naziv svjedoči kako je književno djelo nastalo i time predstavlja poetičku oznaku te poetiku usmene književnosti. U sljedećim će recima biti riječ upravo o usmenim oblicima, odnosno bajci i predaji.

2.1. Književnopovijesni i književnoteorijski pregled bajke

Bajke imaju dugu povijest i kroz povijest su se mijenjale. Prvi zapisi o bajkama datiraju još iz doba zlatnog Egipta gdje je zabilježena najpoznatija bajka o braći Anubisu i Bati čiji se elementi mogu pronaći u bajkama svih europskih zemalja. Platon u svojim djelima spominje stare žene koje su pripovijedale djeci simboličke priče – mitove. Bajke su već tada bile povezane s odgojem djece (Franz, 2007:14). U kasnoj se antici spominje poznata bajka o Amoru i Psihi koju je grčki filozof Apulej uvrstio u svoju pripovijest Zlatni magarac. Taj se obrazac bajke može danas pronaći u skandinavskim i drugim europskim zemljama. Riječ bajka upotrijebio je fra Stjepan Matijević 1630. godine u svome Ispoviedaoniku što je označavalo izmišljotinu, besmisleno i nevjerojatno kazivanje, a takvo se tumačenje održalo i do novoga doba (Bošković-Stulli, 1983:115). Do 18. stoljeća bajke su se pripovijedale podjednako i djeci i odraslima, a danas su najčešće namijenjene djeci, iako u zabačenim ruralnim područjima primitivnih civilizacija one se čitaju i odraslima. Znanstveno zanimanje i pristup bajkama započinje u 18. stoljeću već spomenutim J.G. Herderom koji za bajke kaže da sadrže ostatke stare, davno zaboravljene vjere izražene simbolima (Franz, 2007:15). U doba romantizma, posebice na području Njemačke, raste nezadovoljstvo kršćanskom naukom kojemu nedostaje zemaljske i instinktivne mudrosti koje će se potražiti upravo u narodnoj ostavštini, odnosno usmenim proizvodima iz naroda. Ovdje će se posebice istaknuti braća Grimm čija je zbirka bajki polučila ogroman uspjeh, no ni oni bajkama nisu pristupili u potpunosti objektivno i znanstveno, nego su, dapače, kolažirali različite verzije, odnosno nisu niti dosljedno razgraničavali bajke od ostalih pripovjedačkih oblika (Bošković-Stulli, 1975:122). Teorija početaka i izvorišta bajki tražila se u mitskim počecima i egzotičnim istočnim krajevima pa su tako nastale brojne teorije kako su svi motivi bajki potekli iz Indije, zatim Babilona, Male Azije te putujući, takve su bajke stigle do Europe. Oblikovana na razmeđu zbiljskoga i čarobnoga, ovostranoga i onostranoga činilo je bajku privlačnom i otpornom za mnogobrojne teorije i pokušaje objašnjenja. Već u 19. stoljeću javljaju se potpuno novi istraživači koji su slijedili koncept o bajci kao o plodu djetinjstva čovječanstva što je imalo veliku potporu u psihologijskim tumačenjima bajke i snovima kao osnovnom motivu odakle potječu. C. G. Jung posebno se zanimao za bajke jer je smatrao da se kroz bajke najbolje može proučavati komparativna

anatomija psihe, odnosno mnogo se jasnije reflektiraju obrasci psihe, nego određena kulturna građa. Na tom psihoanalitičkom temelju izdvaja se Bettelheimova knjiga *Značenje bajki* u kojoj nastoji prikazati kako bajke pomažu djeci riješiti psihološke, edipovske probleme sazrijevanja poistovjećujući se s likovima iz bajke (Franz, 2007:130). A. Jolles je pak u svojim *Jednostavnim oblicima* uvrstio i bajku naspram složenih oblika, u kojoj se kao i u ostalim jednostavnim oblicima svijet preobražava jedino tim oblikom i koje čini njegovu duhovnu zaokupljenost (Bošković-Stulli, 1983:132). Prema njemu, jednostavni su oblici oni koji su pripadali usmenom stvaralaštvu, a usko su vezani za jezik i njegov stvaralački potencijal. Tako je Jolles o bajci govorio suprotstavivši je noveli rekavši da obje vrste prenose događaje, koji su se u svojoj mogućnosti mogli ili nisu mogli dogoditi, no razlika jest u tome da događaje u noveli možemo povezati sa zakonitostima stvarnog svijeta, dok događaji u bajci ne odgovaraju zbilji (isto, 2000:216). Novela je prema njemu umjetnički oblik, a bajka jednostavni jer se u njoj svijet preobražava prema načelu koje vlada samo ovim oblikom, no Bošković-Stulli (1983:132) ipak stoji pri svome da jednostavni oblici ipak nisu tako jednostavni, posebice bajka o kojoj će detaljnija riječ biti kasnije u ovom radu.

2.2. Književnopovijesni i književnoteorijski pregled predaje

Kroz povijest, usmena predaja nije uživala svoj visoki status u književnosti. Najpoznatija rečenica braće Grimm koja se proteže kroz brojna djela i radove, a glasi: „Bajka je poetičnija, predaja povijesnija“ dala je najkraći opis predaje, ali i bajke, no nedovoljno znanstveno, a opet dovoljno široko i elastično da sva kasnija bavljenja ovim žanrovima ne budu proturječna čak i kada to budu (Bošković-Stulli, 1975:122). Čak i prije braće Grimm, J. G. Busching je 1811. godine pisao o razlici između predaja i bajki povezavši predaje s poviješću i lokalitetima domaćeg kraja, a bajke s „vedrim carstvom poezije“ (Wesselski, 1934 prema Bošković-Stulli, 1975). Tako početke istraživanja predaje, ali i bajke, treba pripisati braći Grimm i njihovim izdanim zbirkama *Dječje i obiteljske bajke* 1812. te *Njemačke predaje* 1816. bez obzira koliko one nejasnih odredbi bile (Röhrich, 1976 prema Propp, 1981). Predaja je oduvijek kroz povijest bila labavijeg ustrojstva, prema Rudan (2018:10) neuhvatljiva, lepršavog i ležernog stila s prilagodbom temama svakomu dobu i naraštajima. Iako nema jedinstvenog mišljenja jesu li predaje umjetnost te treba li im pristupiti s književnoteorijskog stajališta ili pak nekog drugog, velika zanimacija za predaju kao žanr tek će se dogoditi 100 godina nakon braće Grimm. Početkom 20. stoljeća tako se počinju dublje istraživati pitanja vezana za predaju i njenu neodređenost i nedorečenost što će ju tek kasnije činiti osebujnijim žanrom vrijednog

proučavanja. Tako F. Ranke polazi od toga da su predaje u oprečnosti od bajki te ih pokušava na svoj način odrediti prema sadržajnim i formalnim kriterijima. On polazi od toga da predaja zahtijeva da joj se vjeruje, da ispriča događaje koji su vjerodostojni, za razliku od bajke koja ne pripada svijetu zbilje, nego upravo suprotno, ne zahtijeva vjeru u istinitost događaja. M. Lüthi promatra predaje kroz vizuru narodne umjetnosti riječi u prozi naglašavajući njihova stilska obilježja, dok L. Schmidt tvrdi da predaje uopće ne poznaju radost pripovijedanja poput ostalih narativnih vrsta te da nema smisla govoriti o pripovjednoj formi i stilu kada je ona sva u svome sadržaju i da najkraće saopćenje o nekom vjerovanju predstavlja već pravu predaju (Schmidt, 1963 prema Bošković-Stulli, 1975:125). Predaje su način na koji čovjek izriče svoj doživljaj svijeta koji je nerijetko tragičan, pa tako brojni sovjetski autori ističu ponajprije socijalno – životnu funkciju predaje, dok onu umjetničku stavljaju u drugi plan što je temeljitije razradio K. V. Čistov. Njihove su se prvotne funkcije kroz povijest mijenjale, no jedno je sigurno, predaje su potrebne ljudima zbog održavanja veza s precima, tendencije da se ne zaborave stara vjerovanja i osebnosti domaćeg kraja.

3. Bajka

Bajka je književna prozna vrsta u kojoj se susreću nadnaravni i zbiljski svijet, a taj spoj između stvarnog i nestvarnog nema razdvajanja ni suprotnosti (Solar, 2006:33). Prema Todorovu, bajka je inačica koja pripada žanru „čudesnog“ i jedino po čemu se razlikuje jest „određeni način pisanja, a ne status natprirodnosti“. Poznata je od davnina, vuče korijene iz mitskog vremena, mijenjala se kroz godine, no uživa svoj povlašten status u književnosti. Svoj vrhunac doživjela je u doba romantizma kada je počelo zanimanje za usmeno i maštovito, nadnaravno. Bajka dolazi od arhaičnog glagola *bajati* što znači vraćati, čarati, a izvorno i pripovijedati, dok postoji i zastarjeli naziv gatka prema gatati (Pintarić, 1999:11). Ako se bajka proučava u razgovornom stilu, tada ona ima negativnu konotaciju, odnosno njeno se značenje banalizira te se koristi umjesto riječi budalaština, izmišljotina. Prema Marie-Louise von Franz (2007:11) bajke su najčišći i najjednostavniji izrazi psihičkih procesa kolektivnog nesvjesnog pod čime podrazumijeva sveukupnost tradicija, običaja, predrasuda, pravila itd. Iako naizgled drugačije po temi i motivima, bajke su zapravo u svojoj suštini iste, to jest imaju zajedničke crte, a kao bitna odrednica može se izdvojiti čudesnost koja odlikuje bajku kao nešto normalno, kao dio zbiljskog svijeta. Jedno je sigurno, u brojnim definicijama, iznova se ponavljaju ključni pojmovi poput zbilje, čudesno, nadnaravno, dihotomije zbilja/nadnaravno, dobro/zlo. Bajka

postoji u dvama oblicima; narodna i kao umjetnička bajka koja se izrodila na temelju narodne. Umjetnička bajka nastaje iz dva načina, odabirom najbolje varijacije iz narodne tvorevine ili nastankom potpuno nove bajke koja nastaje na osnovi klasičnih motiva. Taj prijelaz iz narodne u umjetničku bajku pripisuje se francuskom piscu Charlesu Perraultu koji je u doba klasicizma, točnije 1696. godine objavio bajku *Usnula ljepotica* te 1697. *Bajke moje majke guske*.

3.1. Podjela bajki

Bajci ne možemo odrediti vrijeme nastanka, no jedno je sigurno, svoje korijene traži u davninama, a na osnovi nje potekla je umjetnička bajka u 17. stoljeću. Tek će u sljedećem književnom razdoblju dobiti na svojoj važnosti zbog svoje maštovitosti. Prema Crnkoviću (2002:22,23) narodna bajka ima strogo određenu strukturu koja se lako prepoznaje. Sve se događa u neodređenom vremenu i prostoru, naglasak je na čudesnosti koja ima mitsko podrijetlo, nema širokih opisa epizoda niti fizičkih i psihičkih opisa likova, bitno je nizanje događaja te pobjeda, odnosno moral je specifičan. Sličan opis usmene odnosno narodne bajke u svojoj strogoj strukturi koje započinju uvodnim formulama „bilo jednom davno“, donosi Solar (2006:33,34). Glavnog junaka stignu muke i brojne prepreke koje treba prijeći uz pomoć pomagača koji su nerijetko čudesnog porijekla i najvećih čudesnih moći, na nepoznatu terenu, udaljen od kuće, uspješno savladava sve nedaće te se sretno vraća kući. Taj put zapravo je osamostaljivanje i sazrijevanje glavnog junaka (Bettelheim, 1989:155). Likovi u bajkama najčešće su odrasli, jednodimenzionalni, lišeni bilo kakve detaljnije karakterizacije, ali uvijek ih prati pripadnost siromašnima ili bogatima. Glavni junak je na početku podcijenjen, no na kraju biva pobjednik, dobro pobjeđuje zlo. Takvi junaci će se pronaći i u umjetničkim bajkama kojima će se nadodati i psihološka karakterizacija koje u narodnim bajkama nije bilo, slijedi se temeljno prepletanje čudesnog i prirodnog te jaka simbolika. Umjetničke su bajke slobodnije kompozicije, pozornost je skrenuta i na socijalnoj pozadini zbivanja, a kraj nije uvijek sretan (Solar, 2006:34). Najčešće u bajci, glavni je junak kraljević koji kreće na put za dalekom nepoznatom ljepoticom koju je vidio u snu, žudi za njome, no ta žudnja utjelovljuje osnovnu žudnju – onu za avanturom (Bošković-Stulli, 1975:105). San koji služi kao odvajanje stvarnog i novog svijeta, propadanje u neki otvor ili pak, otvaranje nevidljivih vrata, prema Pintarić (2008:10), može se govoriti o novom žanru – fantastičnim pričama. Taj prijelaz se pripisuje H.C. Andersenu koji je ostao vjeran motivima narodnih bajki, no dao im je novu, drugačiju obradu. Glavni su likovi djeca koja su razigrana, domišljata, znatiželjna, a pojavljuju se i nestvarni likovi s manjkom čarobnjačke moći. Utemeljiteljem modela fantastične priče smatra

se Lewis Carroll svojim djelima *Alica u Zemlji Čudesa* 1865. te *Alica s onu stranu* ogledala 1872. Struktura radnje pretežno je stabilnija od pripadnosti vrsti jer se vrste mijenjaju, a motivi traju (Röhrich, 1956 prema Bošković-Stulli, 1975:94). Max Lüthi, autor poznatog djela o formi evropske narodne bajke, drži da su iznesene Röhrichove misli donekle prihvatljive jedino uz ovu precizaciju: ... „motivski se kompleksi mogu dugo držati i prijeći iz jedne vrste u drugu, ne razbivši se, ali pritom moraju promijeniti svoj izgled.“ (Lüthi, 1960 prema Bošković-Stulli, 1975: 95).

Tako Pintarić odvaja klasične, moderne i fantastične bajke. Kao što je već spomenuto, opisi u klasičnoj bajci su sažetiji, dok su u modernoj sve češći funkcionalni pejzažni opisi, a postupci glavnih likova su motiviraniji. Osim najčešćih kraljevića i kraljevni, vila, pastira, čarobnjaka, likovi mogu biti sve i svašta, od razbijene boce do igračaka i dr. (Pintarić, 2008:10). Za moderne je bajke tako karakteristično i da se izostavlja kazna ili nagrada na kraju za razliku od narodne u kojoj je cilj postići nagradu za dobre likove te kaznu za loše. Za modernu bajku, tvrdi Pintarić, zaslužan je Oscar Wilde uporabom novih tema i motiva, oživljavanjima i antropomorfizacijama, specifičnom prepletanju čudesnoga i stvarnoga itd. U modernim su bajkama prostor i vrijeme češće određeni, opisi bogatiji, likovi se razvijaju, individualizirani su, a samim time je i fabula bogatija. S ovakvom podjelom i opisom, slaže se i Težak (1997) koja je iznijela podjednaku podjelu bajki i njihova obilježja. Za klasične bajke iznosi da je najvažnije jedinstvo stvarnoga i zamišljenoga svijeta, dihotomija dobra i zla s naglaskom na pobjedu dobra, pojavljuju se uvjeti i kušnje glavnih junaka, a na kraju je najvažnija pouka koju bajka nosi. Moderna bajka, kojoj je temelj u klasičnoj, izostaje pouka te dolazi do neočekivanog obrata, a kako je već navedeno, izostavlja se kazna ili nagrada. U fantastičnim pričama prevladavaju suvremeni motivi, napušta se stereotipna kompozicija te se uočava prijelaz iz stvarnog u nestvarni svijet.

3.2. Karakteristike bajke

Bajke imaju svoju specifičnu strukturu koja se odmah osjeća i određuje vrstu, a da mi toga nismo ni svjesni (Propp, 1982:13). Narodne bajke imaju osobinu prenosivosti, a usko su vezane za siže koji glasi: uzme se događaj iz bajke koji je vrhunac, dodaje se prilog i tako bajka primjerice, u kojoj postoji borba sa zmajem postaje „bajka o borbi sa zmajem“ (Propp, 15). Siže i bajke su u tako uskom srodstvu da je teško utvrditi gdje završava jedan siže sa svojim

varijantama, a počinje drugi. Stalne značenjske i elemente u bajkama koje se bitno ne mijenjaju, a označuju neku djelatnost, Vladimir Propp je nazvao funkcijama (Propp, 1982:28). On je smatrao da su bajke nastale nizanjem točno određenim funkcijama čiji je broj ograničen (on ih je naveo 31), a redosljed stalan. Njihov izostanak i različite varijacije neće narušiti pripovijedanje koje je osobito bajci. Bajka se predstavlja izdvojenom od stvarnosti jer je ona pripovijest o onome što mora biti, o predviđanju zamišljenom kao očekivanje i definiranje norme (Bessiere, 2017:136).

Vrijeme i mjesto bajke nikada ne daju točne podatke lokaliteta niti vremena kada se što zbilo, nego dapače, upućuju na neodređenost. Sve se odvija negdje daleko i prije mnogo godina što označava da nijedan od likova zaista ne djeluje i da je događaj moralno određen (Bessiere, 2017:138). Česti su formulaični izrazi za vrijeme „bilo jednom davno, prije mnogo vremena, ali i za mjesta koja su skrivena, udaljena poput „iza sedam gora, u jednome kraljevstvu“ itd. Slična situacija je i sa likovima koji su jednodimenzionalni, predvidivi, lišeni karakterizacije iako će se to vremenom mijenjati. Vrlo rijetko neki lik dobije ime, a i kada dobije, to su najčešće likovi slične karakterizacije poput Trnoružice, Pepeljuge, Snjeguljice... Likovi su najčešće podijeljeni prema opreci zbiljski i nadnaravni, dobri i loši, bogati i siromašni. Zbiljskom svijetu pripadaju kraljevići, kraljevne koji su ujedno i bogati, prinčevi i princeze, siromasi, ribari, kuhari, sluškinje koji predstavljaju siromašni sloj. Nadnaravni likovi najčešće su vile i vilenjaci, patuljci, vještice, divovi, zmajevi, no likovi mogu biti i prirodne pojave poput vjetra, svemirskih tijela (Sunce, Mjesec), životinja (patke, zec, golub), drveća, duše, smrti i svi oni mogu biti dobri ili zli (Pintarić, 2008:24). Bajkovito vjerojatno, kao, uostalom i sama fikcionalna poetika bajke dopušta, primjerice da se životinje ponašaju kao ljudi, dok istovremeno zahtijeva da se ljudi koji žive sa životinjama ne čude takvim sposobnostima (Reisz; 2017:157).

Kao bitnu i osnovnu odrednicu bajke ističe se čudesnost, taj prijelaz iz jednog u drugi svijet u bajkama nikoga ne čudi, štoviše, poželjan je i očekuje se kao nešto uobičajeno. Čudesnost se tako nameće jer se poriče sadašnjost koje se smatra slučajnošću. Nerealističnost bajke i njezina čudesnost proizlaze iz pomaka s djelovanja na događaj, što dopušta da društveno-kognitivne okvire definiramo kao općenito valjane i da ih smjestimo izvan utjecaja prinuda i preobrazbi priča. Bajka s čudesnim motivima, u onoj mjeri u kojoj nije realistična, odražava i ukida nered svakodnevice ili barem ono što predstavlja nered za određenu misao (Bessiere, 2017: 138). No, prema nekim teoretičarima, bajka se može shvatiti i kao granična književna vrsta. Crnković izlaže da je priča nadređen pojam ostalim jednostavnim proznim oblicima: bajci, legendi, sagi, zagonetki, vicu, fantastičnoj priči, mitu. Stil pripovijedanja u bajci vrlo je jednostavan, bez

pojediniosti u opisima. Nadalje, Stjepko Težak tvrdi da se neće pogriješiti ako se pojam bajke uzme za sve priče u kojima se slika svijeta izgrađuje na nestvarnim elementima. Bajke su u prvome planu prikazi moralnih ljudskih postupaka i prema u, sve je i podređeno tom naivnom moralu koji se prožima kroz bajku. Kao takva bajka je u najoštrijoj oprečnosti spram onoga što smo navikli promatrati u svijetu činjeničnog zbivanja. Tijek stvari u najrjeđim slučajevima odgovara zahtjevima naivne čudorednosti, on najčešće nije „pravedan“ – bajka se, dakle, suprotstavlja svijetu „stvarnosti“. Taj svijet stvarnosti, međutim nije svijet u kojemu se stvarima priznaje općenito valjana životna vrijednost, nego svijet u kojem se zbivanje odupire zahtjevima naivne čudorednosti, svijet koji naivno osjećamo nečudorednim. Možemo reći da ovdje duhovna zaokupljenost djeluje u dva pravca, s jedne strane zahvaća i poima niječući svijet kao stvarnost koja ne odgovara etici zbivanja, s druge strane potvrdno daje drugi svijet u kojemu se ispunjavaju zahtjevi naivne čudorednosti (Jolles, 2000:171).

Jedna od bitnih odrednica bajki jest i ta da se ona temelji na ponavljanju. Bajka ima čvrstu kompoziciju, jednostavnu fabulu bez epizoda, širokih opisa i digresija. Uvod skoro da i ne postoji, a ako postoji, kazuje nam o vremenu i mjestu, odnosno uvodi nas u neodređenost i jednodimenzionalnost bajke. Počeci i završeci se najčešće ponavljaju, kao i gradnja. Vrhunac bajke očituje se najčešće u borbi dobra i zla gdje dobri pobjeđuju, a zlo stradava čime se dobiva moralna pouka. Nagradu dobivaju dobri likovi, a dobar je često poistovjećen s pojmom skroman, pošten, pravedan. Riječi imaju veliku moć, tako da, uz čarobne stvari poput štapića, kugle, plašta koji mogu činiti čuda, čarobne riječi također pomažu dobrim likovima. Bajke, stoga promiču životne vrijednosti poput ljubavi, jednostavnosti, mudrosti, razboritosti, vjere, a osuđuju zlo, oholost, mržnju, ljubomoru, mada uvijek postoji vjera da se i najveće zlo može okrenuti na dobro (Pintarić, 2008:23).

4. Predaja

Usmene su predaje žanr koji je na svojoj važnosti dobio tek početkom 20. stoljeća, a značajnije istraživanje čak i pola stoljeća nakon. Još su Grimmovi svojedobno kolebljivost oblika predaje pripisivali njenoj historičnosti, i to ne samo njenu pripijenost životnoj svakodnevicu, nego prije svega znatniju stopljenost oblika s „prirodom u nastajanju“, „govorećom riječi“. To je kraća prozna vrsta koja je nikla iz usmenih svjedočanstava, povijesnih kronika, obreda, vjerovanja s jako iskazanim osjećajem zbiljnosti opisanoga događaja s motrišta kazivača (Marks i Rudan, 2018:9). Temelji se na vjerovanju onoga o čemu se priča, kompozicijski i stilski vrlo su jednostavne, jednoepizodne, a teme su najčešće vjerovanje u nadnaravna bića, o povijesnim reminiscencijama ili o podrijetlu pojava i stvari (Bošković-Stulli, 1997:18). Kroz povijest, predaje su se najčešće definirale kada bi se stavile u opreku s nekim drugim žanrom, a to je bila bajka. Tako F. Ranke također u svojem programskom tekstu iz 1925. godine na temelju formalnih i sadržajnih kriterija uspoređuje predaju s bajkom i zaključuje njenu oprečnost. Predaja, prema Rankeu, zahtijeva po svojoj biti da joj se vjeruje, kako od pripovjedača tako od slušatelja; hoće pružiti zbilju, da ispriča stvari koje su se zaista dogodile. Bajka ne postavlja taj zahtjev, ne zahtijeva vjere, istina je bajke u drugoj oblasti od istine predaje; predaja pripada svijetu zbilje, znanju naroda, bajka i za pripovjedački narod spada u svijet pjesništva (Ranke, 1969:4 prema Biti, 1981:41). On je također i prije objave svog teksta, uputio na usku povezanost između predaje i doživljaja. Smatrao je da je u osnovi predaje doživljaj, no on uvelike ovisi o samoj osobi koja se nalazi u središtu doživljaja i njenim praznovjernim predodžbama. Ovakva interpretacija doživjela je osudu (Ranke, 1935 prema Marks i Rudan, 2018:168). Nadalje, C.W. von Sydow postavio je u svome članku *Kategorije proze usmenog stvaralaštva* upravo usmene prozne vrste poput predaje, bajke, pripovijetke u krovni pojam priča vodeći se vjerom da interpretativne znanosti mogu slijediti zoološke i botaničke opise (Marks i Rudan, 2018:20). On je u svojoj raspravi ponudio i nazive za oblike predaja; memorat, fabulat i kroničarske bilješke o kojima će riječ biti kasnije. Upravo su otud proizlazile teškoće što je predaja, s jedne strane, razglaba svakodnevnne doživljaje, mitske i povijesne događaje, neobične i nadnaravne zgrade pa se javlja u obliku saopćenja, pričica i izvješća, dok, s druge strane pripovijeda o zbivanjima iz starine, o junacima, o kraljevima i porodicama i plemenima pa se javlja u obliku dugih i raščlanjenih pripovijesti (Biti, 1981; 39).

Sredinom 20. stoljeća, istraživači su počeli proučavati predaju iz šire perspektive, u okviru razmatranja konteksta i izvedbe. M. Lüthi je također uspoređivao predaju, odnosno zaključuje da se ona odnosi prema zbilji na uvjerljiv način pokušaja rekonstruiranja, dok se usmena

pripovijetka prema zbilji odnosi na ironičan način (Tangherlini 2018:372 prema Marks i Rudan, 2018:372). Predaju zanima više ono što se čovjeku događa, dok se pripovijetka bavi samim čovjekom. Iako dijele slične motive, upravo prezentacija tih motiva, svjetonazora te portretiranje protagonista jest ono što ova dva žanra čini različitima (isto, 2018:373). Predaje su u svojem stilskom obličju potpuno i do kraja određene okolnošću da im je u središtu neki uzbudljiv doživljaj kojemu napokon, život udahnjuje uvijek nešto sasvim drugo. Zato su sklone kratkoći, jednočlanosti, ali i zbilji – bliskom, upojednjujućem prikazivanju i sve dok se u njih još vjeruje – pokretnom, uzbudljivom, izlomljenom stilu (Luthi, 1975:46 prema Biti, 1981:49). Tako Bošković-Stulli (1997:19) kazuje da vjerovanje u istinitost predaje danas je rjeđa i u kazivača i u slušatelja, ali se zapravo krije u iskazu predaje i njezinoj formi. Prema Holbeku, ona također navodi da su predaje vezane uz svoj lokalitet, spolne i generacijske skupine, zanimanja i obitelj. Ta se tvrdnja može složiti i s J. Bacon koja je 1925. godine iznijela tvrdnju da su predaje istinite tradicije utemeljene na sudbinama stvarnih ljudi ili na pustolovinama u stvarnim mjestima (Bacon, 1925 prema Marks i Rudan, 2018:155).

4.1. Podjela predaja

Mnogobrojni su kriteriji u igri kada je potrebno klasificirati predaje što je brojnim znanstvenicima usmene književnosti zadavalo ogroman posao. Propp je tematski podijelio predaje na pet vrsti: etiološke, povijesne, mitološke predaje, legende ili religiozne i pričanja iz života. Ovoj klasifikaciji zasigurno ne pripadaju legende koje su zasebna vrsta priča, a nedostaju eshatološke i demonske predaje. Marko Dragić predaje dijeli na povijesne, etiološke, eshatološke, mitske, demonološke i pričanja iz života (Dragić, 2007). Njegova je klasifikacija raščlanjenija po tematskim kategorijama, ali paralelno i prema fantastičnim elementima. Prema Dragiću (2007:272) eshatološke predaje ne mogu biti podvrste mitoloških jer su eshatološka bića u predajama bića koja uglavnom dobra, a ustajala su iz grobova kako bi ukazala na zločin počinjen nad njima, za razliku od demonoloških koja su zla. Kao osnovni element mitskih predaja navodi vile, ali i povijesne ličnosti kojima se daju nadnaravne moći te ih se predstavlja kao mitske. Također, prema Dragiću (2007:436) demonološke predaje sadrže osobni doživljaj, odnosno kazivač tvrdi da se događaj, tj. susret s demonološkim bićem dogodio upravo njemu. One su ujedno i najmnogobrojnije predaje, a najčešća demonološka bića i pojave koje se pojavljuju su vještice, vukodlaci, kuge, đavli, irudice, utvare, more, štrige i štriguni itd. Honko

se tako oslanja na shemu koju je predložio S. C. Littleton (1965), a koja se zasniva na odnosu dviju osi; „činjenično – izmišljeno“ te „profano – sveto“. Između tih dviju opreka, smještaju se vrste i podvrste predaja (Vekić, 2016: 201-202). Nadalje, kao osnovna opreka pri podjeli predaja, navodi Čubelić jest fantastično – stvarno (Čubelić, 1988:216 prema Sunara, 2021:459) koja u bajkama, za razliku od predaje, nema razlike. On dijeli predaje na eshatološke i etiološke, no izostavlja demonološke. Kriterij koji je za Bošković-Stulli bio najvažniji pri podjeli predaja jest fantastika, odnos vjerovanja i nevjerovanja u nadnaravno, a to je ono primarno što predaje odvađa od bajki. Ovoj opreci dodaje i razlike u iskazu i formulativnosti ova dva žanra. Usmene predaje opisuje kao umjetnički primitivnije i jednostavnije, ali i emocionalno angažiranije od bajki (Vekić, 2016:201). Ona predaje dijeli na mitološke, povijesne i etiološke. W. Von Sydow donosi svoju podjelu predaja prema načinu njihova iskazivanja, a dijeli ih na memorate, kronikate i fabulate. Memorati su priče osobnog proživljenog iskustva, ono što narod smatra vrijedno spomena. Svaki memorat može postati tradicijski tekst ako ga narod smatra zanimljivim i prenosi dalje, no zasigurno će biti podvrgnut stilskim izmjenama svakog drugog pripovjedača (Marks i Rudan, 2018:94). Linda Degh ovdje obraća pozornost na problematiku iskazivanja ako se čvrsto drži da memorat može kazivati samo osoba koja je doživjela događaj o kojemu se izvješćuje. Kronikatima ili kroničkim bilješkama, Sydow smatra predaje koje sadrže kratke vijesti, obavijesti, raznovrsna sjećanja, a često je riječ o obiteljima, mjestima i krajevima, kulturnim običajima (Rudan, 2016:27; 2018:94). Fabulati su priče temeljene na narodnom vjerovanju, a prenosile su se tradicijom. Tako postoje fabulati o vjerovanju, o osobama i etiološki fabulati. Često imaju šaljiv karakter, posebice fabulati o vjerovanju jer nitko nikad nije očekivao da se shvate ozbiljno jer kad jednom počne pričanje fabulata, najčešće nastane zamah da se nižu jedan za drugim (Rudan, 2018:95). G. Granberg nadogrudio je Sydowljevu razliku memorat/fabulat izjednačivši predaju s kategorijom fabulata i sugerirajući da je predaja, poput fabulata. 1968. Pentikainen donio je zaključak da su fabulati stabilnijeg oblika s anonimnim likovima za razliku od memorata. Predaje su također uspoređivali s glasinama. Oba se ta oblika oslanjaju na vjerovanje u istinitost, a često su i predstavljeni kao istiniti. Bernheim navodi da je predaja jednostavno preživjela glasina (Tangherlini 2018:375 prema Bernheim 1920: 97–108). Jansen je sugerirao da se predaje koje brzo nestaju nazovu kratkotrajnim predajama, a one dužeg vijeka dugotrajnim predajama, no time bi se dokinula razlika između glasine i predaje, a nje itekako ima. Glasina može biti samo kratka izjava i elastičnijeg je oblika, dok je predaja uvijek priča (Tangherlini, 2018:375 prema Marks i Rudan, 2018:375). Češki folklorist i etnograf, O. Sirovatka u svojoj raspravi *O morfologiji predaje i katalogizaciji predaja*, pridaje važnost žanru opisujući ga morfološki. Najvažnija njegova

spoznaja jest nizalački i nadovezujući karakter predaje u kojoj se pojedini segmenti mogu tretirati kao cjelina s nizom motiva i tema koje se naslanjaju jedni na druge ili kao kružno povezivanje više jednoepizodnih priča (Rudan, 2018:28).

Bitno je spomenuti Bausingerovu raspravu *Predaja u obliku* objavljenoj u knjizi *Oblici usmenog pjesništva*. H. Bausinger ističe sva bitna obilježja predaje među kojima su nejasnost i neodređenost, dojmljivost te magovitost umjesto čvrstih obrisa (Rudan, 2018:26). Otklanja predajnu vezanost za mjesto uvidom o lokaliziranju putujućih motiva i nesposobnost uviđanja da nije presudno o čijem se iskustvu izvješćuje, nego je važno što se dogodilo, odnosno samo to iskustvo (isto:26). Također, izlučuje tri preduvjeta za predaju: doživljaj koji povezuje s demonološkom predajom, događaj s povijesnom i objektivizaciju s etiološkim predajama.

Za kraj, spomenut ćemo i američkog folklorista i antropologa W. Bascoma kojeg kategorizacije žanrova uopće nisu mučile. On uvodi krovni pojam prozni narativ kako bi objedinio prozne oblike i stavio ih u ravnopravni položaj. Tu spadaju pripovijetke kao narativi koji se smatraju fikcionalnima, mitovi kao narativi koji se smatraju istinitima, svetima i tematiziraju daleku prošlost te predaje kao narativi koji se smatraju istinitima i tematiziraju bližu prošlost ili suvremenost. U prozne narative smješta još i anegdote i sjećanja (isto:25).

4.2. Karakteristike predaje

Predaje su najživlji oblik usmene književnosti, Često su se pamtile zbog održavanja duhovnih veza s precima te održavanja običaja i tradicije. Predaje kazuju, poput bajki o nadnaravnome, no u njenom se slučaju u čovjekovu doživljavanju istovremeno budi strah, ali i želja za kontaktom onoga svijeta, nečeg izvanrednog, neobičnog što se čini uzbudljivo, u najmanju ruku fascinantno. Predaja zahtijeva vjerovanje, a Kekez za nju kaže da ona jest vjerovanje, a ne fikcija (1998:195). Puno su jednostavnije od bajki, koriste se određenim strukturalnim kategorijama što ne umanjuje njihov umjetnički status naspram bajki, pripovijetki ili kojeg drugog usmenog žanra. Predaje se razlikuju od pripovijetki vjerovanjem u istinitost ispričanoga sadržaja te se često kazivači ograđuju od sadržaja pripovijetke nazivajući je samo pričom, dok istinitost predaje jamče različitim aparatima dokazivanja istinitosti (Dégh 2001 prema Vekić, 2016:207). Ako recipijenti tu priču prihvate i počnu je prepričavati kako bi se održala, predaja dobiva svoje puno značenje i svaka će biti posebna, jednokratna u smislu doživljaja. Predaje uvijek kazuju o nečem neobičnom, nesvakidašnjem, izvanrednom pri čemu se u jednakoj mjeri isprepliću strah od nepoznatog, onostranog i uzbudljivost. M. Lüthi rekao je da tajanstvo

predaje djeluje iz mračnoga i neistraženog prostora u ljudski svijet. On uviđa također da kontakt čovjeka i nadnaravnoga u predajama izaziva strah i zanimanje (Bošković-Stulli, 1991:169). U predajama je granica između fantastičnog i zbiljskog svijeta u središtu pripovjedačke i iskustvene prakse. Fantastično se u predajama može promatrati kroz motive svjedočenja i prijenosa istinitosti poruke koja se prenosi (Vekić, 2016:211). Svjedok nadnaravnih pojava i bića često se skriva i samo promatra tijek događaja. Na taj način odražava stav pojedinca, ali i društva koje prihvaća mogućnost fantastičnog prodora u realni svijet. Taj prodor provocira emocije straha i jeze. Predaja ima definiranu formu koja ipak dopušta određena odstupanja u tematskim skokovima i strukturi, no veliku ulogu tu ima okolina koja u najvećoj mjeri određuje prirodu predaje koje će diferencirati predaje u manje cjeline s većim ili manjim udjelom fantastike (isto, 210). Likovi predaja su stvarne osobe, za razliku od likova u bajkama, često su imenovani i kronološki točno smješteni u određeno vrijeme i mjesto što daje što predajama također daje priliku za vjerovanje. Međutim, kako su predaje uspjele zvučati uvjerljivo i istinito? Budući da predaje sadrže nadnaravna bića, najbolje ih je bilo pričati u prvome licu kako bi se postiglo vjerovanje u ono što se kazuje, odnosno kako bi se povjerovalo da upravo kazivač jest doživio taj događaj. Dakako, predaje se služe i hiperbolama kada se želi neki doživljaj ili događaj više puta istaknuti i dati mu na važnosti (Bošković-Stulli, 2006:6). Vjerodostojnost predaja naglašavaju i tekstualni signali. Tako Rudan (2016:47) navodi da se vjerovanje u istinitost može ostvariti na dvije razine – na razini recipijenta/kazivačeva zbiljskog odnosa prema kazivanoj priči čije se vjerovanje može ostvariti i na razini samog teksta na čemu žanr i gradi svoj identitet i ono se mora ostvariti. Valja svakako spomenuti, uz brojne iskaze koji uključuju točne datacije, precizna mjesta i pozivanje na svjedoke što doprinosi vjerodostojnosti predaje, iskaze koje Rudan naziva formulama vjerodostojnosti, a to su dijelovi teksta u kojima se jamči njegova istinitost (isto: 50). Te formule vjerodostojnosti mogu se nalaziti na bilo kojem mjestu u tekstu jer je kompozicija predaja nestalnija i slobodnija. Prema Rudan, gradivni elementi predaja su distributivni podaci za koje kazivač podrazumijeva da ih recipijent već zna, zatim formule vjerodostojnosti koje dijeli na datacijske, svjedočke i kazivačke te događaj predaje (isto, 2016:42-45). Datacijske i prostorne formule vjerodostojnosti odnose se na vrijeme i mjesto događaja koji često znaju biti precizno datirani. Svjedočke formule vjerodostojnosti dijelovi su teksta predaje u kojima se upućuje na svjedoke (isto, 55). Dijele se na one koje za svjedoka uzimaju usmenu tradiciju, ponavljaju se te nemaju većih izmjena, a najčešće su to glagoli govoriti, pričati, povidati itd. Svjedočke formule koje za svjedoka uzimaju jednog ili više svjedoka funkcioniraju tako da se kazivač pozove na tog drugog kazivača od koga je predaju čuo (isto, 56). Da bi se vjerovanje nametnulo, nema ništa

bolje od kvalitetnog svjedoka, odmjerene priče i usklađenosti iznesenih događaja s predrasudama (Vax, 2017:67). Kazivačke formule vjerodostojnosti odnose se pak na one dijelove teksta gdje kazivač izravno legitimira svoj stav prema kazivanoj priči i ta se formula najčešće nalazi na kraju (isto, 59). Može biti u obliku pitanja, ali i izjavnom, potvrdnom u kojoj se odmah tvrdi da je ispričani događaj istina. Za događaj predaje najvažniji je susret s nadnaravnim likom, a dijele se na tri glavne kategorije: naravni protagonist vidi ili čuje nadnaravnu pojavu, ali u njoj ne sudjeluje; naravni protagonist sudjeluje u nadnaravnim zbivanjima ili nadnaravni protagonisti / protagonististi s nadnaravnim sposobnostima djeluju bez ljudskog upletanja, često i bez ljudskih svjedoka, ali s vidljivim posljedicama (Rudan 2016: 60-61).

5. Odnos bajke i predaje

Jedan od ključnih aspekata u analizi bajki i predaja jest njihova struktura i način na koji se priče razvijaju. Bajke se uglavnom oslanjaju na linearnu strukturu s jasnim početkom, sredinom i krajem, što omogućuje jasan slijed događaja i lakše praćenje moralne lekcije. Tipična bajka započinje uvođenjem glavnog problema ili izazova, nakon čega slijedi sukob s nadnaravnim silama, te konačno dolazi do rezolucije u kojoj junak pobjeđuje zlo i vraća narušeni poredak. Takva struktura omogućuje djeci, kao glavnim recipijentima bajki, da kroz ponavljanje i predvidljivost lakše razumiju poruke priče. Predaje, s druge strane, često koriste nelinearne strukture, kombinirajući različite povijesne epizode i legende kako bi stvorile slojevit narativ. U predajama su česte digresije i odstupanja od glavne radnje, što pridonosi njihovoj kompleksnosti i funkciji očuvanja kulturne memorije. Odnos predaje i bajke, također donosi i češki književnik Čapek koji kaže: Priča je uvijek historijski i geografski lokalizirana, tiče se određenog grada, rijeke, stijene ili ličnosti. Svaka priča ima čvrsti odnos prema stvarnosti. Makar bila i najfantastičnija, ona ima određene znake da jest ili je prvobitno bila predmet vjerovanja. Priča se razlikuje od bajke u principu po tome što u priči nije ukinuta relevantnost istinitosti i realnosti. Priča u svojoj osnovi ima historijski karakter, dok u karakteristiku bajke spada otrgnutost od čitave relevantne stvarnosti, kako istorijske tako i aktualne (Biti, 1981:41). Usporedba bajki i predaja također zahtijeva detaljnu analizu fantastike kao ključnog elementa u oba žanra. U bajkama, fantastika igra središnju ulogu, oblikujući radnju i likove kroz upotrebu nadnaravnih sila, magičnih predmeta i čarobnih bića. Fantastični svjetovi bajki nisu vezani za specifična mjesta ili vremena, već se nalaze u neodređenim, čudesnim prostorima gdje su

pravila stvarnosti suspendirana. Ova sloboda omogućuje bajkama da prenose univerzalne poruke o dobru i zlu, pravdi i nepravdi, a nadnaravni elementi pomažu u stvaranju simboličkih struktura koje djeca lako mogu razumjeti i internalizirati. Primjeri kao što su vila iz "Trnoružice" ili zla vještica iz "Ivica i Marica" ilustriraju kako nadnaravni likovi nisu samo estetski dodaci, već ključni elementi radnje i moralnog razvoja. Nasuprot tome, predaje koriste fantastiku na drugačiji način. Nadnaravni elementi u predajama nisu središnji za razvoj radnje, već su često sredstvo za objašnjenje nepoznatih ili neobjašnjivih pojava. U predajama se fantastika koristi kako bi se interpretirale stvarne povijesne ili prirodne pojave, pri čemu se granice između stvarnosti i nadnaravnog brišu. Primjerice, u predaji o postanku Plitvičkih jezera, nadnaravna intervencija vile koja stvara jezera nije samo fantastičan element, već simboličko objašnjenje stvarne prirodne pojave. Na taj način, predaje koriste fantastiku kako bi ojačale osjećaj povezanosti zajednice s njezinom poviješću i prirodom, dok bajke koriste fantastiku za prenošenje univerzalnih moralnih istina.

Još jedan važan aspekt ovog rada je analiza recipijenata bajki i predaja. Povijesno gledano, bajke su izvorno bile namijenjene široj publici, uključujući i odrasle, ali su se tijekom vremena prilagodile dječjoj publici. Ova tranzicija posebno je vidljiva u procesu adaptacije bajki, gdje su mnogi nasilni ili seksualni elementi uklonjeni kako bi bajke postale prikladnije za mlađu publiku. Primjerice, verzije bajki koje su zapisali braća Grimm bile su znatno brutalnije i tamnije od modernih adaptacija, no upravo te adaptacije pokazale su kako bajke evoluiraju u skladu s kulturnim i društvenim normama. Danas su bajke uvelike prilagođene dječjoj percepciji i služe kao alati za moralno i emocionalno obrazovanje.

S druge strane, predaje su zadržale svoju važnost prvenstveno među odraslom publikom, budući da su često povezane s povijesnim događajima, lokalnim mitovima i kolektivnim vjеровanjima. Odrasli su ne samo recipijenti predaja, već i aktivni sudionici u procesu njihova prenošenja s generacije na generaciju. Predaje služe kao sredstvo očuvanja kulturne baštine, pri čemu se fantastični elementi koriste za tumačenje povijesti i prirode. Za razliku od bajki, predaje nisu toliko prilagođene dječjoj publici jer zahtijevaju dublje razumijevanje povijesnih i kulturnih konteksta. Zajednička nit koja povezuje bajke i predaje je njihova sposobnost da kroz pripovijedanje oblikuju kolektivne vrijednosti i normativne okvire unutar zajednica. Oba žanra, unatoč različitim funkcijama i strukturama, imaju ključnu ulogu u prenošenju moralnih i kulturnih poruka kroz generacije. Bajke se, koristeći jednostavne pripovjedne strukture i simboliku, fokusiraju na univerzalne ljudske vrijednosti, dok predaje koriste povijesne i kulturne okvire kako bi očuvale specifične identitete i običaje zajednica. Razlike između ova

dva žanra manifestiraju se u njihovim pripovjednim strategijama, upotrebi fantastike i načinu na koji su recipijenti pristupali ovim pričama kroz povijest.

5.1. Razlike

Bajke i predaje pripadaju književnim žanrovima usmenog pripovijedanja, no unatoč dijeljenju zajedničkog kulturnog konteksta, oni se razlikuju u svojim strukturnim, tematskim i stilskim karakteristikama. Oba žanra su snažno ukorijenjena u narodnoj predaji i kolektivnoj svijesti zajednica iz kojih potječu, no njihov razvoj, funkcija, te odnos prema stvarnosti i fantastici postavlja ih u različite književne okvire. Bajke, iako često pripovijedaju o čarobnim svjetovima i nadnaravnim bićima, nose univerzalne moralne poruke i uloge, dok su predaje usko vezane za lokalne povijesne događaje i osobe, što im daje realističniji ton. Bajka uzima motive gdje ih nađe, u profanim povijestima ili u samoj zbilji ili u predajama, ali sve je to njoj istom sirovina. Ti elementi postaju bajkovnim motivima tek onda kad ih oblik bajke zahvati i preobrazi (Luthi, 1975:52 prema Biti, 1981:48). Cilj ovog poglavlja je kroz komparativnu analizu istražiti razlike između bajki i predaja, s naglaskom na kompoziciju, tematski opseg, stil te evoluciju recipijenata kroz povijest. Ova analiza omogućit će dublje razumijevanje oba žanra i njihovih funkcija u književnoj i kulturnoj tradiciji.

5.1.1. Struktura i kompozicija

Struktura i kompozicija bajki i predaja jedna je od ključnih dimenzija kroz koju se ovi žanrovi mogu razlikovati. Iako oba pripadaju širem okviru usmenog narodnog pripovijedanja, njihove kompozicijske značajke i način na koji se priče razvijaju značajno se razlikuju, odražavajući njihovu različitu funkciju u kulturi i društvu. Ove razlike nisu samo tehničke, već i suštinske jer otkrivaju namjenu, publiku i samu prirodu ovih žanrova.

Bajke su većinom strukturirane na vrlo prepoznatljiv način. One slijede obrasce i strukturalne modele koji su često univerzalni i pojavljuju se u različitim kulturama. Prema Vladimiru Proppu, jednom od najistaknutijih teoretičara bajki, struktura bajke može se svesti na određeni broj funkcija, ili koraka, koje čine osnovu radnje (Propp, 1982). Njegova „Morfologija bajke“ nudi ključni uvid u to kako su bajke organizirane, neovisno o specifičnom kulturnom kontekstu iz kojeg dolaze. Propp je identificirao 31 funkciju koje se javljaju u gotovo svakoj bajci, od početne situacije, sukoba i peripetija, do krajnjeg rješenja koje često podrazumijeva moralni

ishod ili nagradu za glavnog junaka (Propp, 1982). Struktura bajki je stoga linearna i predvidiva, a radnja se razvija jasno i kronološki. Kroz ovu strukturu, bajke omogućuju slušatelju ili čitatelju da prate radnju na jednostavan način, dok ponavljanja i arhetipski likovi doprinose lakšem pamćenju priče. Bajke tradicionalno počinju specifičnim uvodom, koji obično uključuje fraze poput „Bilo jednom davno...“ ili „Nekoć, u dalekoj zemlji...“ Ovi uvodni izrazi ne samo da uvode priču već stvaraju distancu između svijeta stvarnosti i fantastičnog svijeta bajke (Hameršak, 2011). Time bajke odmah postavljaju okvir unutar kojeg će se događaji odvijati, pripremajući recipijenta za čarobnu i nadnaravnu naraciju. Na primjer, u bajci "Pepeljuga", uvodni elementi postavljaju ton priče koja prelazi granice stvarnosti, vodeći nas u čudesan svijet preobrazbe i magije. Središnji dio bajke obično uključuje sukob ili izazov s kojim se glavni junak mora suočiti. U ovom dijelu priče, radnja se često odvija kroz niz prepreka koje junak mora nadvladati. Ovdje dolazi do izražaja simbolički jezik bajki, gdje se sukobi često odnose na unutarnje psihološke borbe ili temeljne moralne dileme. Junak, poput Ivica u bajci „Ivica i Marica“, mora nadvladati prepreke kako bi pronašao rješenje problema. Sukob, dakle, nije samo fizički već i emocionalni, te često nosi dublje simboličko značenje (Bettelheim, 2000). Vrlo je važno napomenuti da rasplet bajke gotovo uvijek vodi ka rješenju koje ima snažan moralni karakter. U većini bajki dobro pobjeđuje zlo, a junak ili junakinja biva nagrađena za svoju hrabrost, dobrotu ili mudrost. Takav kraj nije samo završetak radnje, već i potvrda moralnih vrijednosti koje bajke prenose. Rasplet priče poput „Crvenkapice“ ili „Snjeguljice“ jasno postavlja granicu između dobra i zla, nagrađujući dobro i kažnjavajući zlo, što je suštinska karakteristika bajkovne strukture (Bettelheim, 2000). Jedna od važnih karakteristika strukture bajki je njihova ponavljajuća priroda. Mnoge bajke koriste broj tri kao ključan element u strukturi priče – tri prepreke, tri pokušaja ili tri čarobna predmeta. Ovaj obrazac ne samo da olakšava pamćenje priče, već stvara ritam koji doprinosi njenom uspješnom pripovijedanju (Težak, 1997). Takve strukturalne konvencije stvaraju ritmički tok priče koji pomaže da se zadrži pažnja recipijenta i olakša pamćenje radnje.

Predaje, s druge strane, imaju mnogo slobodniju strukturu. One nisu vezane tako strogim narativnim obrascima kao bajke, već su često fragmentarne i zavise od konteksta i pripovjedača. Struktura predaje nije usmjerena na univerzalne arhetipove i simbole, već na specifične povijesne događaje ili lokalne mitove i legende. Predaje su često oblikovane kako bi prenijele kolektivnu memoriju određene zajednice, i zbog toga često sadrže povijesne ili geografske elemente koji su ključni za razumijevanje priče. Za razliku od bajki, predaje nemaju jasno definiran obrazac radnje. Dok bajke gotovo uvijek slijede linearnu narativnu strukturu, predaje

su često nelinearne i fragmentirane. Radnja predaje može skakati između različitih vremenskih razdoblja ili događaja, a sam završetak često ostaje otvoren za daljnju interpretaciju. Ova nepredvidivost u strukturi daje predajama drugačiji ton i dinamiku u odnosu na bajke. Predaje se također razlikuju u načinu na koji počinjaju i završavaju. Dok bajke koriste specifične uvodne formule koje odmah uvode recipijenta u fantastični svijet, predaje često počinju s realističnim ili povijesnim okvirom. Na primjer, predaja o Kralju Zvonimiru započinje opisom povijesnih okolnosti i geografskog konteksta, što priču smješta u okvir stvarnog svijeta, za razliku od bajki koje odmah uvode u svijet magije i nadnaravnog (Botica, 2013). Ovaj povijesni okvir daje predajama težinu i kredibilitet, budući da često imaju za cilj objasniti stvarne događaje ili fenomene. Rasplet predaje često nije tako jasno definiran kao kod bajki. Mnoge predaje završavaju bez moralne pouke ili jasnog rješenja sukoba. Na primjer, predaje o lokalnim junacima ili legendarnim događajima često nemaju „sretan kraj“, već služe kao refleksija stvarnih povijesnih događaja. Ova otvorenost predajama daje karakter realistične naracije, gdje ne postoji nužno pobjeda dobra nad zlom, već se priča može završiti tragično ili neodređeno (Bošković-Stulli, 2006). Još jedna karakteristika strukture predaja je njihova fragmentarnost. Dok bajke teže kohezivnoj narativnoj cjelini, predaje su često ispričane u fragmentima, s različitim verzijama iste priče koje se prenose kroz različite generacije. Ova fragmentarnost može biti rezultat usmenog prenošenja, gdje svaki pripovjedač dodaje svoj doprinos priči, mijenjajući ili nadopunjujući detalje prema vlastitom iskustvu i kontekstu. Na primjer, predaje o postanku Zagreba ili Sinjskoj Alki mogu imati različite verzije ovisno o regiji ili pripovjedaču, što im daje posebnu dinamiku i otvorenost za reinterpretaciju (Botica, 2013).

Kada uspoređujemo strukturu bajki i predaja, možemo primijetiti nekoliko ključnih razlika. Bajke su uglavnom jasno strukturirane i predvidljive, sa strogim narativnim obrascem koji prati univerzalne teme i arhetipove. Struktura bajki ima tendenciju da bude linearna, s jasnim početkom, sredinom i krajem, gdje se konflikt rješava u korist dobra. Bajke, kako Propp (1982) objašnjava, imaju definirane funkcije koje se pojavljuju u specifičnom redoslijedu, dajući im narativnu konzistenciju i koheziju. Nasuprot tome, predaje su nelinearne i fragmentarne, a njihova struktura zavisi o pripovjedaču i povijesnom kontekstu u kojem su nastale. Dok bajke često teže univerzalnom, predaje se fokusiraju na specifične povijesne događaje ili lokalne legende, što ih čini manje formaliziranim i fleksibilnijim u strukturi. Ova razlika u strukturi odražava i različite funkcije ova dva žanra u društvu: bajke služe kao moralni vodič i izvor zabave, dok predaje imaju za cilj očuvanje lokalne memorije i identiteta. Struktura bajki i predaja oblikovana je njihovim različitim namjenama i funkcijama unutar zajednice. Dok su

bajke usmjerene na univerzalne teme i vrijednosti, predaje su usmjerene na specifične povijesne i kulturne kontekste, što im daje veću fleksibilnost u narativnoj strukturi.

5.1.2. Tematski opseg i značenja

Kada se govori o tematskom opsegu bajki i predaja, važno je razumjeti da oba žanra crpe svoje teme iz različitih aspekata ljudskog iskustva, no s različitim fokusom i funkcijom. Bajke se uglavnom bave univerzalnim temama i arhetipskim pitanjima koja su relevantna za sve ljude, bez obzira na vrijeme ili mjesto. Nasuprot tome, predaje su čvrsto ukorijenjene u lokalne tradicije, povijesne događaje i specifične geografske lokacije, čime reflektiraju kolektivno pamćenje i kulturni identitet određenih zajednica. Ova razlika u tematskom opsegu odražava se u značenjima koja svaki od ovih žanrova prenosi na svoje recipijente. Bajke, kao što su analizirali autori poput Brune Bettelheima (2000) i Vladimira Proppa (1982), temelje se na univerzalnim temama koje istražuju osnovne ljudske vrijednosti i konflikte. Glavne teme bajki često uključuju borbu između dobra i zla, moralne dileme, socijalnu pravdu, potragu za srećom, te važnost hrabrosti, dobrote i mudrosti. Ove su teme toliko univerzalne da nadilaze kulturne i povijesne okvire, te su razumljive i relevantne za različite generacije i društva. Na primjer, bajke braće Grimm, poput „Snjeguljice“ ili „Pepeljuge“, sadrže jasne moralne poruke o tome kako dobro uvijek pobjeđuje zlo, a skromnost, dobrodušnost i hrabrost bivaju nagrađeni. Ove univerzalne teme prisutne su i u Andersenovim bajkama, poput „Ružnog pačeta“, gdje se kroz alegorijski prikaz transformacije glavnog lika u predivnog labuda prenosi poruka o važnosti samoprihvatanja i unutarnje snage (Andersen, 2005). Prema Bettelheimu (2000), bajke također imaju važnu psihološku funkciju jer pomažu djeci da se suoče s vlastitim strahovima, tjeskobama i emocionalnim konfliktima. Kroz simboličke elemente i arhetipske likove, djeca mogu projektirati svoje unutarnje borbe na likove iz bajke, što im omogućava da kroz priču pronađu rješenja za vlastite emocionalne probleme. Na primjer, borba protiv zlog vuka u bajci „Crvenkapica“ može simbolizirati suočavanje s opasnostima vanjskog svijeta i potrebom za mudrošću i oprezom. Jedna od važnih karakteristika tematskog opsega bajki je da su one često atemporalne i neodređene u smislu mjesta radnje. Time se omogućava univerzalnost poruka koje bajke prenose. Bajke rijetko specificiraju vrijeme ili mjesto, što ih čini primjenjivima na bilo koje društvo ili kulturu. Ova atemporalnost omogućava recipijentima da se identificiraju s likovima i temama, neovisno o njihovom vlastitom kulturnom ili povijesnom kontekstu (Propp,

1982). Na primjer, u bajci „Ivica i Marica“ mjesto radnje nije precizirano, što omogućava univerzalnu interpretaciju borbe za preživljavanje i snalaženje u neprijateljskom svijetu. Međutim, važno je napomenuti da, iako bajke nude univerzalne teme, one su često oblikovane prema specifičnim društvenim kontekstima. Kako ističe Hameršak (2011), bajke su često refleksija društvenih normi i vrijednosti koje su bile aktualne u vrijeme njihova stvaranja. Primjerice, rodni odnosi i uloge koje likovi zauzimaju u bajkama često odražavaju patrijarhalne norme društava iz kojih bajke potječu. U mnogim bajkama, poput "Pepeljuge" ili "Snjeguljice", ženski likovi su prikazani kao pasivni i pokorni, dok su muški likovi nositelji aktivnih uloga, što odražava tradicionalne rodne uloge (Solar, 2005).

Predaje, s druge strane, za razliku od univerzalnih tema bajki, bave se specifičnim povijesnim i kulturnim temama koje su usko povezane s određenim zajednicama i njihovim kolektivnim identitetom. Predaje su često povezane s lokalnim povijesnim događajima, osnivanjem gradova, herojskim činovima ili objašnjenjem prirodnih fenomena. Kako navodi Bošković-Stulli (2006), predaje su u velikoj mjeri usmjerene na očuvanje lokalnog kolektivnog pamćenja i tradicije, a njihova tematska struktura odražava vrijednosti i vjerovanja specifičnih zajednica. Jedan od klasičnih primjera lokalnih predaja je legenda o Kralju Zvonimiru, koja se često koristi za objašnjenje političkih i povijesnih previranja u Hrvatskoj. Ova predaja bavi se povijesnim sukobima i događajima vezanima uz vladavinu kralja Zvonimira, te njegovo navodno prokletstvo koje je bačeno na hrvatski narod. Kroz ovu predaju, lokalna zajednica gradi i čuva kolektivnu memoriju o važnim povijesnim događajima, ali i objašnjava trenutne političke i društvene okolnosti kroz prizmu prošlosti (Botica, 2013). Predaje također često istražuju teme herojstva i moralnih vrijednosti, ali za razliku od bajki, ove teme nisu univerzalne, već su vezane uz specifične povijesne ili kulturne kontekste. Na primjer, predaja o Sinjskoj Alki slavljenje je pobjede malobrojne hrvatske vojske protiv Osmanlija, što ne samo da evocira povijesnu pobjedu, već i jača kolektivni identitet zajednice kroz ponos i sjećanje na herojske čine svojih predaka (Bošković-Stulli, 2006). Takve predaje imaju snažnu emocionalnu i kulturnu funkciju, budući da djeluju kao sredstvo povezivanja prošlosti s sadašnjošću. Još jedan ključan tematski element predaja je veza s prirodnim fenomenima i geografskim obilježjima. Predaje su često usmjerene na objašnjavanje prirodnih fenomena ili postanka određenih mjesta, čime pružaju objašnjenje za ono što je ljudima u prošlosti bilo nepoznato ili tajanstveno. Na primjer, predaja o postanku Plitvičkih jezera objašnjava stvaranje jezera kao rezultat čuda koje je izvela Crna kraljica. Ovakve priče reflektiraju ljudsku potrebu da razumiju i objasne svijet oko sebe kroz mitove i legende (Botica, 2013).

Predaje, dakle, ne nude univerzalne moralne pouke poput bajki, već su snažno vezane uz specifične povijesne i geografske kontekste. Njihova tematska struktura usmjerena je na očuvanje lokalnog identiteta i povijesti, te one služe kao sredstvo prenošenja kolektivnih sjećanja i vjerovanja s jedne generacije na drugu. Jedna od ključnih razlika u tematskom opsegu bajki i predaja leži u njihovom odnosu prema moralnim vrijednostima. Bajke, kako navodi Bettelheim (2000), često imaju jasnu moralnu dimenziju i služe kao sredstvo prenošenja univerzalnih moralnih vrijednosti, posebno na djecu. U većini bajki, sukob između dobra i zla jasno je definiran, a junaci koji djeluju moralno ispravno bivaju nagrađeni. Na primjer, u bajci „Trnoružica“, likovi koji pomažu princezi da preživi uspavani san djeluju iz moralne dobrote, a zla vila koja je proklela princezu biva kažnjena (Grimm i Grimm, 2006). S druge strane, predaje često ne nude tako jasnu moralnu pouku. Zbog svoje usmjerenosti na povijesne događaje i specifične zajednice, predaje često služe kao refleksija stvarnih sukoba i previranja, gdje ishodi nisu uvijek moralno jasni. Na primjer, predaje o Vladaru Čarnojeviću mogu prikazivati kompleksnost političkih sukoba bez jasne moralne podjele između dobra i zla (Bošković-Stulli, 2006). Ova nejasnoća u moralnoj dimenziji predaja odražava njihovu ulogu u prenošenju povijesne stvarnosti, gdje sukobi često nemaju jednostavne ili pozitivne ishode. Iako bajke i predaje koriste različite tematske okvire, oba žanra često koriste simboličke elemente kako bi pojačali značenje svojih priča. Simbolika je ključan aspekt bajki, gdje nadnaravni likovi i događaji predstavljaju dublje psihološke ili moralne istine. Na primjer, vuk u „Crvenkapici“ simbolizira opasnosti s kojima se djeca mogu suočiti u stvarnom svijetu, dok Pepeljugin transformacija u prekrasnu princezu simbolizira trijumf dobrote i čistoće nad nepravdom (Bettelheim, 2000). Simbolika je također prisutna u predajama, no ona je često povezana s geografskim ili povijesnim kontekstom. Na primjer, predaje o postanku rijeka ili planina često koriste prirodne fenomene kao simbole za događaje iz prošlosti. Predaja o postanku Plitvičkih jezera koristi vodu kao simbol za život, obnovu i čudo, te na taj način povezuje prirodu s nadnaravnim i povijesnim kontekstom (Botica, 2013). U usporedbi tematskog opsega bajki i predaja, možemo uočiti nekoliko ključnih razlika. Bajke se uglavnom bave univerzalnim temama, kao što su borba dobra i zla, socijalna pravda, moralne dileme i psihološka samospoznaja. Ove teme nadilaze kulturne i povijesne granice, čineći bajke pristupačnima širokom krugu recipijenata. Bajke također služe kao moralni vodič, posebno za djecu, pružajući jasne poruke o tome što je ispravno, a što pogrešno. Nasuprot tome, predaje se bave specifičnim povijesnim i kulturnim temama koje su usko povezane s određenim zajednicama. Njihova svrha nije univerzalna, već lokalna; one služe kao sredstvo očuvanja kolektivnog identiteta i pamćenja zajednice. Predaje nemaju uvijek jasnu moralnu pouku, već

reflektiraju kompleksnost povijesnih sukoba i društvenih previranja. Zbog toga su predaje često više usmjerene na povijesnu stvarnost nego na simboličke moralne lekcije.

5.1.3. Jezične i stilske karakteristike

Jezik i stil bitno oblikuju književno djelo, a to se posebno odnosi na narodne žanrove poput bajki i predaja. Iako oba žanra dijele usmenu tradiciju i koriste jednostavne narativne strategije, oni se razlikuju po namjeni, porukama i stilovima pripovijedanja. Bajke su, prema definiciji, usmjerene na univerzalnost i moralne pouke, dok predaje imaju dublje korijene u lokalnim tradicijama, povijesnim događajima i identitetu zajednice. Te razlike utječu na njihov jezik i stil, što se reflektira u narativnoj strukturi i načinu na koji ovi tekstovi komuniciraju s recipijentima. Jezik bajki karakterizira jednostavnost i pristupačnost, posebno zbog činjenice da su bajke izvorno bile namijenjene djeci. Iako su bajke nekoć bile popularne i među odraslima, njihov je jezik s vremenom postao prilagođen dječjoj publici, te su često korištene kao alat za moralnu i psihološku edukaciju. Prema Bettelheimu (2000), jednostavnost jezika bajki omogućava djeci da lakše razumiju dublje poruke i simboliku koja se krije iza radnje. Jednostavan jezik bajki često uključuje kratke, jasne rečenice te upotrebu repetitivnih struktura. Ponavljanje je ključna komponenta bajki, jer ne samo da olakšava praćenje radnje već i stvara ritam koji pridonosi narativnoj dinamici. Na primjer, u bajci „Ivica i Marica“, ponavljanje fraza poput „šuma“ i „kuća od slatkiša“ ne samo da stvara atmosferu, već i usmjerava pažnju slušatelja na ključne elemente radnje (Grimm i Grimm, 2006). Ova repetitivnost također doprinosi didaktičkom aspektu bajki, budući da djeca kroz ponavljanje lakše usvajaju moralne pouke koje priče prenose. Još jedna važna karakteristika jezika bajki je upotreba arhetipskih likova i simboličkih elemenata. Likovi u bajkama često nisu složeni, već predstavljaju arhetipove koji su univerzalno prepoznatljivi. Zla vještica, hrabri junak, dobra vila ili mudri starac pojavljuju se u mnogim bajkama, a njihova karakterizacija je obično jednostavna, ali učinkovita. Na primjer, u bajci „Pepeljuga“, lik zle maćehe definiran je kroz nekoliko osnovnih karakteristika koje čitatelju jasno sugeriraju njezinu ulogu u priči (Grimm i Grimm, 2006). Simbolika u bajkama također je ključna za razumijevanje njihove naracije. Jednostavan jezik bajki skriva dublje psihološke i moralne poruke koje se prenose kroz simbole. Šuma, koja se često pojavljuje u bajkama, simbolizira nepoznato i opasno, dok likovi poput vuka u „Crvenkapici“ predstavljaju prijetnju i iskušenje (Bettelheim, 2000). Ova simbolička priroda jezika bajki omogućava recipijentima, posebno djeci, da kroz priču procesuiraju vlastite strahove i nesigurnosti. Još jedan aspekt jezika bajki je atemporalnost i univerzalnost. Bajke

često nemaju točno definirano vrijeme ili mjesto radnje, što im omogućava da budu razumljive i primjenjive u bilo kojem kontekstu. Uvodi kao što su "Bilo jednom davno..." postavljaju priču u neodređeni vremenski okvir, čime se stvara distanca između stvarnog i fantastičnog svijeta (Hameršak, 2011). Ova univerzalnost jezika bajki omogućuje im da prenose moralne i etičke vrijednosti koje nadilaze specifične kulturne i povijesne okvire.

Nasuprot bajkama, predaje koriste složeniji i bogatiji jezik, koji je čvrsto vezan uz lokalni kontekst, povijesne događaje i kulturne specifičnosti zajednice iz koje potječu. Dok je jezik bajki namijenjen široj publici i često se pojednostavljuje radi univerzalnosti, predaje imaju tendenciju koristiti regionalne dijalekte i specifične izraze koji odražavaju kulturni identitet zajednice. Predaje su često usmjerene na očuvanje kolektivnog sjećanja zajednice, zbog čega njihov jezik reflektira specifične povijesne i društvene okolnosti. Kako navodi Bošković-Stulli (2006), jezik predaja obično je bogat deskriptivnim detaljima, koji pridonose stvaranju živopisne slike događaja ili osoba koje se opisuju. Na primjer, predaje o Kralju Zvonimiru koriste povijesne reference i bogat vokabular kako bi se što vjernije prikazala povijesna važnost tih događaja za lokalnu zajednicu (Botica, 2013). Ovaj složeniji jezik pomaže u oblikovanju predaje kao kulturnog artefakta koji ne samo da prenosi priču već i dokumentira povijesne i društvene vrijednosti zajednice. Upotreba dijalekata i specifičnih lokalnih izraza također je značajna komponenta jezika predaja. Na primjer, predaje iz Dalmatinske zagore često koriste lokalne idiome i arhaične izraze koji mogu biti nerazumljivi izvan tog geografskog područja. Ovaj jezični element doprinosi autentičnosti predaje, ali istovremeno ograničava njezinu razumljivost za širu publiku. Predaje, stoga, često funkcioniraju kao kulturološki kodovi koji su razumljivi samo unutar određene zajednice (Crnković, 1980). Predaje također često koriste stilizirane opise i bogatu simboliku kako bi prenijele povijesna značenja. Na primjer, predaja o postanku Plitvičkih jezera koristi vodu kao simbol božanske intervencije i prirodnog čuda, što odražava duboko ukorijenjena vjerovanja i poštovanje prema prirodnim fenomenima (Botica, 2013). Ovi simboli pomažu u povezivanju stvarnih prirodnih pojava s nadnaravnim i povijesnim kontekstom, te doprinose složenosti jezika predaja.

Stil bajki je uglavnom oblikovan kako bi bio što jasniji i razumljiviji, posebno djeci, zbog čega su bajke jednostavne, repetitivne i često moralizirajuće. Jednostavnost stila očituje se u konciznim rečenicama i jasnoj naraciji koja ne sadrži previše detalja. Likovi u bajkama rijetko su detaljno opisani, a radnja se brzo razvija, bez skretanja s glavne teme priče. Ova jednostavnost omogućava recipientima da se usredotoče na glavnu moralnu poruku priče, a ne na komplicirane narativne zaplete (Solar, 2005).

Jedna od ključnih stilskih značajki bajki je repetitivnost. Ponavljanje određenih fraza, motiva ili događaja stvara ritmičnost koja olakšava pamćenje i doprinosi narativnom tijeku priče. Na primjer, bajke često koriste obrazac „tri puta“, gdje junak mora tri puta pokušati nešto postići prije nego što uspije. Ovaj obrazac pojavljuje se u mnogim bajkama, poput „Tri prašćića“ ili „Snjeguljice“, i stvara predvidljivost koja je ključna za dječju percepciju priče (Težak, 1997). Bajke su također izrazito moralizirajuće, što se očituje u njihovom stilu. Likovi su često prikazani kao potpuno dobri ili potpuno zli, a radnja vodi ka jasnoj moralnoj pouci. Ova moralizacija ključna je komponenta bajki, budući da one služe kao sredstvo prenošenja moralnih vrijednosti na mlađe generacije. Na primjer, u bajci "Trnoružica", dobrota glavne junakinje nagrađuje se na kraju, dok zlo biva kažnjeno, čime se jasno uspostavlja moralna hijerarhija (Grimm i Grimm, 2006). Nasuprot jednostavnom i repetitivnom stilu bajki, stil predaja je često složeniji i deskriptivniji, posebno zbog njihove funkcije prenošenja povijesnih događaja i očuvanja lokalnih legendi. Predaje često koriste bogat stil, pun deskriptivnih detalja i povijesnih referenci, kako bi se što vjernije prikazali događaji koje opisuju. Ovaj stil pridonosi stvaranju dojma vjerodostojnosti i ozbiljnosti, što je posebno važno kod predaja koje se odnose na stvarne povijesne osobe ili događaje (Crnković, 1980). Jedan od ključnih elemenata stila predaja je deskriptivnost. Za razliku od bajki, gdje su opisi često minimalni i fokusirani na simboličke aspekte priče, predaje koriste opsežne opise kako bi detaljno prikazale likove, mjesta i događaje. Ovi opisi često uključuju povijesne i kulturne reference koje pomažu slušateljima ili čitateljima da razumiju kontekst priče. Na primjer, u predaji o Sinjskoj Alki, detaljno su opisani događaji bitke protiv Osmanlija, čime se stvara povijesni okvir koji je ključan za razumijevanje važnosti te predaje (Bošković-Stulli, 2006). Stil predaja također je često povijesno ukorijenjen, što znači da je usmjeren na prenošenje povijesnih istina ili događaja koji su važni za zajednicu. Za razliku od bajki, koje često koriste simboliku i nadnaravne elemente kako bi prenijele univerzalne poruke, predaje se oslanjaju na stvarne događaje i likove kako bi očuvale povijesnu i kulturnu memoriju zajednice. Ova povijesna dimenzija stila predaja posebno je važna za razumijevanje njihove funkcije kao alata za očuvanje lokalnog identiteta.

Kada uspoređujemo jezične i stilske karakteristike bajki i predaja, možemo uočiti nekoliko ključnih razlika. Jezik bajki je jednostavan, univerzalan i simboličan, dok je jezik predaja bogat, lokalno specifičan i deskriptivan. Bajke koriste jednostavne rečenice, ponavljanja i arhetipske likove kako bi prenijele univerzalne moralne poruke, dok predaje koriste složeniji jezik i povijesne reference kako bi očuvale kolektivnu memoriju zajednice. Stilski, bajke su repetitivne

i moralizirajuće, s jasno definiranim dobrim i zlim likovima te jednostavnom radnjom koja vodi ka jasnoj pouci. Predaje, nasuprot tome, koriste deskriptivniji stil, s bogatim opisima i povijesnim kontekstom, te često nemaju jasnu moralnu podjelu između likova. Ove razlike u jeziku i stilu odražavaju različite funkcije ovih dvaju žanrova. Dok bajke služe kao sredstvo moralne edukacije i zabave, predaje imaju dublju povijesnu i kulturnu ulogu, očuvanje identiteta i prenošenje lokalnih tradicija i vjerovanja.

5.2. Evolucija recipijenata kroz povijest

Povijesni kontekst u kojem su se bajke i predaje prenosile usmenom predajom ili zapisivale imao je značajan utjecaj na vrstu recipijenata koji su konzumirali ove priče. Iako su bajke i predaje isprva bile namijenjene široj publici, uključujući odrasle i djecu, povijesni razvoj i promjene u društvenim normama rezultirali su time da su bajke danas prvenstveno povezane s dječjom književnošću, dok su predaje uglavnom zadržale svoj status kao narativne forme koja povezuje odraslu publiku s povijesnim i kulturnim naslijeđem. U početnim fazama razvoja bajki, one nisu bile isključivo namijenjene djeci. Bajke su se pričale unutar šireg kruga publike, uključujući odrasle, a često su bile ispunjene elementima nasilja, straha i moralnih dilema koje nisu bile nužno primjerene za dječju publiku (Zima, 2001). Uloga bajki u društvu bila je višeslojna – osim što su zabavljale publiku, one su služile i kao sredstvo prenošenja društvenih normi, kulturnih vrijednosti i moralnih poruka. Braća Grimm, koji su tijekom 19. stoljeća zapisivali njemačke narodne bajke, nisu prvenstveno imali na umu djecu kao recipijente svojih bajki. Njihove priče bile su često brutalne i pune nasilnih scena, što odražava ne samo kulturni kontekst u kojem su nastale, već i činjenicu da su te priče bile namijenjene odrasloj publici (Grimm i Grimm, 2006). Na primjer, u originalnoj verziji bajke „Snjeguljica“, zla kraljica na kraju priče prisiljena je nositi užarene cipele i plesati dok ne umre, što je scena koja nije prilagođena senzibilitetima moderne dječje publike. Tijekom ovog perioda, bajke su imale važnu moralno-didaktičku funkciju. Priče o borbi između dobra i zla, o junacima koji se suočavaju s preprekama, bile su osmišljene kako bi odraslim slušateljima pružile moralne lekcije koje su se temeljile na univerzalnim ljudskim iskustvima i dilemama (Bettelheim, 2000). Osim toga, bajke su često sadržavale elemente upozorenja ili savjeta, osobito u vezi s društvenim normama i ponašanjem, kao što su upozorenja o opasnostima neposlušnosti, naivnosti ili nepoštivanja autoriteta.

Predaje, s druge strane, bile su još čvršće povezane s odraslom publikom, budući da su se bavile specifičnim povijesnim i lokalnim temama koje su bile ključne za očuvanje kolektivne memorije zajednice. Za razliku od bajki, predaje su često temeljene na stvarnim događajima ili su bile povezane s određenim povijesnim ličnostima, zbog čega su imale važnu ulogu u obrazovanju i očuvanju kulturnog identiteta (Bošković-Stulli, 2006). Njihova funkcija nije bila samo zabava, već i prenošenje znanja o prošlosti, moralnim vrijednostima i društvenim normama. Odrasli su u ovom kontekstu bili ne samo recipijenti, već i aktivni sudionici u procesu prenošenja predaja. Kao čuvari usmene predaje, oni su imali ključnu ulogu u osiguravanju da se priče prenose s jedne generacije na drugu. Predaje su često bile vezane uz određene lokalne događaje, poput osnivanja gradova, vojnih pobjeda ili vjerskih čuda, te su služile kao način jačanja zajedničkog identiteta i povezanosti s prošlošću (Botica, 2013). Na primjer, predaja o Kralju Zvonimiru imala je važnu ulogu u oblikovanju kolektivnog identiteta u Hrvatskoj, povezujući povijesne događaje s moralnim i kulturnim vrijednostima.

Tijekom 19. i 20. stoljeća, bajke su doživjele značajnu promjenu u svojoj publici. Dok su izvorno bile namijenjene odrasloj publici, s vremenom su postale sinonim za dječju književnost. Ova tranzicija dogodila se u velikoj mjeri zbog procesa adaptacije i cenzure koji su bajke učinili prikladnijima za mlađe publike. Na primjer, bajke koje su bile ispunjene nasilnim ili seksualno sugestivnim elementima prilagođene su tako da postanu prihvatljive za djecu (Bettelheim, 2000). Jedan od ključnih događaja koji su potaknuli ovu promjenu bio je dolazak Charlesa Perraulta, francuskog autora koji je krajem 17. stoljeća prilagodio narodne priče kako bi odgovarale senzibilitetima dvorske kulture, ali i mlađoj publici. Njegova zbirka bajki „Priče majke guske“ (1697) značajno je utjecala na oblikovanje modernih bajki, koje su postale manje brutalne i više usmjerene na moralnu pouku (Perrault, 2006). Perraultove adaptacije, poput „Crvenkapice“ i „Pepeljuge“, bile su među prvima koje su postale popularne među djecom, čime je otvoren put za percepciju bajki kao dječje literature.

Tijekom 20. stoljeća, dolaskom masovnih medija, poput filmova i televizije, bajke su postale još više prilagođene dječjoj publici. Disneyjeve adaptacije bajki, koje su se pojavile sredinom 20. stoljeća, dodatno su popularizirale bajke među djecom, ali su ih također pojednostavnile i uklonile mnoge izvorne elemente nasilja i seksualnosti. Na primjer, u Disneyjevoj verziji „Snjeguljice“ iz 1937. godine, zla kraljica jednostavno pada sa stijene, dok je u originalnoj bajci kažnjena na mnogo okrutniji način (Bettelheim, 2000). Ova verzija bajke značajno je prilagođena dječjoj publici, s naglaskom na ljubaznost i ljepotu, dok su izvorni brutalni elementi izostavljeni. Promjena recipijenata bajki od odraslih prema djeci također je imala značajan

utjecaj na sadržaj i poruke bajki. Bajke su postale sredstvo moralne edukacije djece, s naglaskom na univerzalne vrijednosti poput dobrote, hrabrosti i mudrosti. Dok su originalne bajke bile usmjerene na odrasle, koji su mogli razumjeti složenije moralne dileme, moderne bajke fokusiraju se na jednostavnije moralne pouke koje su prikladnije za djecu.

Za razliku od bajki, predaje su zadržale svoju primarnu publiku – odrasle. Iako su predaje također povremeno prilagođene za mlađe publike, njihova uloga u očuvanju kolektivnog identiteta i povijesne memorije ostala je čvrsto povezana s odraslim recipijentima. Predaje se, za razliku od bajki, rijetko prilagođavaju za djecu, budući da njihova složena povijesna i kulturna pozadina zahtijeva višu razinu razumijevanja. Predaje su i dalje važno sredstvo prenošenja lokalne povijesti i kulturnih vrijednosti unutar zajednica. Kako navodi Crnković (1980), predaje često imaju didaktičku funkciju, služeći kao sredstvo obrazovanja odraslih o važnim povijesnim događajima, ali i kao način oblikovanja kolektivnog identiteta. Odrasli su recipijenti predaja jer oni razumiju povijesni kontekst i važnost ovih priča za zajednicu, te često djeluju kao prenositelji tih priča na mlađe generacije. Iako su predaje povremeno prilagođene za mlađu publiku, one nisu toliko romantizirane ili pojednostavljene kao bajke. Predaje često zadržavaju svoju složenost i povijesnu dubinu, zbog čega su njihovi recipijenti uglavnom odrasli koji mogu cijeniti kulturne i povijesne aspekte ovih priča. Na primjer, predaja o Sinjskoj Alki uključuje povijesne reference na bitku protiv Osmanlija, što zahtijeva određenu razinu povijesnog znanja kako bi se razumjela važnost ove priče (Bošković-Stulli, 2006). Odrasli, kao recipijenti ovih priča, služe kao čuvari tradicije i kolektivne memorije zajednice.

Danas su bajke prvenstveno povezane s dječjom književnošću i kulturom. Iako su nekoć bile namijenjene odraslim slušateljima, moderni recipijenti bajki su gotovo isključivo djeca. Bajke se danas koriste kao sredstvo obrazovanja, zabave i moralne edukacije djece, te su postale važan dio dječje kulture (Bettelheim, 2000). Mnoge suvremene bajke prilagođene su potrebama dječje publike, s naglaskom na jednostavne moralne poruke i sretan završetak. Suvremene bajke često se koriste u obrazovnim kontekstima, posebno u školama, gdje služe kao alat za razvijanje čitalačkih vještina i moralnog prosuđivanja kod djece. Bajke poput „Ivica i Marica“ ili „Snjeguljica“ koriste se u nastavi kako bi djeca kroz jednostavne priče mogla učiti o važnosti dobrote, hrabrosti i mudrosti. Osim toga, bajke su prilagođene modernom medijskom okruženju, te su često prikazane u obliku crtića, filmova ili kazališnih predstava, što ih čini još pristupačnijima za djecu (Težak, 1997). Jedan od važnih elemenata suvremenih bajki je i inkluzivnost. Dok su tradicionalne bajke bile usmjerene na specifične kulturne i rodne uloge, moderne bajke sve više uključuju likove koji predstavljaju različite identitete i iskustva.

Primjerice, u suvremenim verzijama bajki poput „Snjeguljice“, likovi se sve češće reinterpreteraju kako bi odražavali suvremene društvene vrijednosti, poput ravnopravnosti spolova i kulturne raznolikosti (Bettina, 2000). Ova inkluzivnost čini bajke relevantnima za suvremenu dječju publiku, koja odrasta u pluralističkom društvu.

U suvremenom kontekstu, predaje su i dalje važan alat za očuvanje lokalnih tradicija i povijesne memorije. Iako nisu toliko popularne među djecom kao bajke, predaje i dalje igraju važnu ulogu u obrazovanju odraslih o povijesnim i kulturnim događajima. Odrasli su recipijenti predaja jer razumiju njihov povijesni značaj i kulturnu važnost, te su često angažirani u procesu prenošenja ovih priča na mlađe generacije. Suvremene predaje također se koriste u kulturnim manifestacijama i obrazovnim programima koji imaju za cilj očuvanje lokalnih tradicija. Na primjer, manifestacije poput Sinjske Alke i dalje koriste predaje kao sredstvo za jačanje lokalnog identiteta i povezanosti s poviješću. Ove manifestacije često uključuju odrasle kao aktivne sudionike, ali su također prilagođene kako bi privukle mlađu publiku, čime se osigurava kontinuitet u prenošenju tradicije (Botica, 2013). Evolucija recipijenata bajki i predaja odražava promjene u društvenim normama i kulturnim vrijednostima. Dok su bajke prešle put od priča za odrasle do dječje literature, predaje su zadržale svoju povezanost s odraslim recipijentima, služeći kao ključni alat za očuvanje kolektivne memorije i kulturnog identiteta.

6. Fantastika i pripovjedne strategije u bajkama i predajama

Fantastika je ključni element u bajkama i predajama, ali njezina uloga, oblik i svrha značajno se razlikuju između ova dva žanra. Bajke su po svojoj prirodi fantastične priče u kojima nadnaravni elementi igraju ključnu ulogu u oblikovanju radnje i poruka. U bajkama fantastika služi kao sredstvo kroz koje se prenose univerzalne moralne poruke i rješavaju temeljne ljudske dileme. Bajka se koristi svijetom duhova i nepodudaranjem događaja s očitom stvarnošću ne zato da bi prekinula naše veze s tom stvarnošću, nego da bi nas uvjerila (razuvjerila) u našu nadmoć i u valjanost sredstava naše praktične prevlasti (moral, pravila, ponašanja i spoznaje) (Bessiere, 2017:138) Predaje, s druge strane, imaju drugačiji odnos prema fantastici. Iako predaje također mogu uključivati fantastične elemente, oni su obično dublje ukorijenjeni u povijesne događaje i lokalne mitove, što predaje čini specifičnim oblikom narativnog izraza koji balansira između stvarnosti i fantastike. U ovom poglavlju istražiti ćemo kako se fantastika koristi u bajkama i predajama, analizirati pripovjedne strategije kojima se ova dva žanra služe kako bi postigli specifične narativne učinke, te proučiti kako se odnos fikcije i zbilje oblikuje kroz ove pripovjedne forme.

6.1. Elementi fantastike u bajkama

Fantastika je neodvojiv element bajki i predstavlja ključnu narativnu strukturu koja omogućuje razvoj likova, radnje i simbola u pričama. Kroz fantastične elemente, bajke prenose moralne i simboličke poruke, često koristeći nadnaravne likove, magične predmete i neobične situacije koje nadilaze svakodnevna iskustva. Kao što navodi Propp (1982), fantastika u bajkama nije samo dekorativna, već je bitna za oblikovanje strukture priče, a time i njezinih poruka. Pored Proppa, brojni teoretičari, poput Bettelheima (2000), Jollesa (2000) i Solara (2005), također analiziraju ulogu fantastike u bajkama, dajući dublji uvid u njezinu funkciju i značenje. Nadnaravni likovi čine središnji element mnogih bajki. Ti likovi, poput vila, čarobnjaka, vještica, zmajeva i drugih čudesnih stvorenja, služe kao katalizatori radnje i predstavljaju arhetipske figure koje simboliziraju određene vrijednosti ili opasnosti. Jolles (2000) naglašava da nadnaravni likovi u bajkama imaju dublje simboličko značenje jer su često manifestacije unutarnjih ljudskih sukoba i psiholoških dilema. Na primjer, vile su u mnogim bajkama simbol dobrote, zaštite i nadnaravne pomoći, dok su vještice obično prikazivane kao prijetnja i sila zla. U bajci „Trnoružica“, zla vila proklinje princezu, dok druge vile nastoje poništiti prokletstvo, što stvara suprotstavljene sile dobrote i zla (Grimm i Grimm, 2006). Prema Dikliću i Težaku (1996), vile u bajkama igraju ulogu moralnih vodiča, budući da njihova nadnaravna moć često preusmjerava radnju i otkriva junakov moralni put. Nadnaravni likovi u bajkama često

odražavaju kulturne norme i vrijednosti. Bošković-Stulli (2012) u svojoj analizi nadnaravnih likova u narodnoj književnosti naglašava da su ti likovi ukorijenjeni u narodnim vjerovanjima i imaju važnu ulogu u oblikovanju kolektivne svijesti zajednice. Primjerice, vještica u bajkama, kao u priči „Ivica i Marica“, predstavlja strah od nepoznatog i opasnost koja dolazi izvan sigurnog doma (Grimm i Grimm, 2006). Vještica, kao nadnaravni entitet, simbolizira opasnosti vanjskog svijeta, a njezin poraz od strane junaka signalizira pobjedu nad vlastitim strahovima i slabostima. Krauth (2000) u svom radu o simbolici zla u bajkama ističe da likovi poput vještica i zmajeva predstavljaju kolektivne strahove koji su prisutni u svakom društvu. Zmajevi, često prisutni u bajkama poput „Ivan carskoga roda“, simboliziraju snagu kaosa i destruktivne sile, koje junak mora pobijediti kako bi povratio red i mir. Prema Proppovoj teoriji funkcija likova, zmaj je prepreka koja testira junakovu hrabrost, čime se ostvaruje narativni okvir unutar kojeg se priča razvija (Propp, 1982). Osim nadnaravnih likova, magični predmeti igraju ključnu ulogu u bajkama, predstavljajući nadnaravne sile koje pomažu ili odmažu junaku u postizanju cilja. Težak i Težak (1997) navode da su magični predmeti u bajkama metafore za unutarnje vrijednosti koje junak mora razviti, poput hrabrosti, mudrosti ili vjere. Na primjer, čarobna staklena cipelica u bajci "Pepeljuga" nije samo sredstvo koje pomaže princu da prepozna svoju nevjestu, već i simbol identiteta, unutarnje čistoće i pravednosti (Grimm i Grimm, 2006). Simbolika magičnih predmeta često nadilazi njihovu neposrednu funkciju u radnji. Zlatna kosa u bajci „Matovilka“ ima dvostruku simboliku, predstavlja ljepotu i slobodu, ali istovremeno simbolizira zarobljenost i izolaciju (Grimm i Grimm, 2006). Kroflin, Nola, Posilović i Supek (1987) ističu da je kosa često simbol snage i duhovne moći u narodnoj književnosti, dok u bajkama ima dodatnu funkciju povezivanja junaka i junakinje. Bettelheim (2000) također naglašava važnost čarobnih predmeta kao simbola unutarnjeg razvoja. U mnogim bajkama, poput „Snjeguljice“, čarobno ogledalo zle kraljice simbolizira taštinu i zavist, a njegova magična funkcija služi kao pokretač sukoba između dobra i zla. Ogledalo nije samo predmet, već predstavlja unutarnju borbu zle kraljice s vlastitom nesigurnošću i zavisti prema Snjeguljičinoj ljepoti i mladosti (Grimm & Grimm, 2006). Solar (2005) u svojoj analizi književnih simbola ističe kako čarobni predmeti često funkcioniraju kao projekcije unutarnjih sukoba likova. Fantastične situacije i nadnaravni svjetovi temeljna su komponenta bajki. U mnogim bajkama, stvarni svijet se miješa s nadnaravnim kako bi se stvorila čudesna stvarnost u kojoj su zakoni fizike i logike narušeni. Jolles (2000) naglašava da je osnovna funkcija nadnaravnih svjetova u bajkama pružanje konteksta za moralne i emocionalne transformacije likova. Jedan od primjera ove fantastične dinamike je bajka „Crvenkapica“, gdje se stvarni svijet šume pretvara u simboličko mjesto prijatnje i iskušenja. Susret Crvenkapice s vukom

simbolizira gubitak nevinosti i ulazak u svijet odraslih, a sama šuma predstavlja prijelazni prostor između sigurnog doma i opasnog vanjskog svijeta (Grimm i Grimm, 2006). Prema Solarovoj (2005) analizi književnog simbolizma, šuma je čest simbol nesigurnosti, nepoznatog i kaotičnog, a kroz tu simboliku bajke postavljaju temelje za junakovu transformaciju i sazrijevanje. Fantastični svjetovi u bajkama često nisu definirani specifičnim mjestima ili vremenom. Uvodne fraze poput „Bilo jednom davno...“ stvaraju neodređenost koja omogućuje univerzalnost priče. Ovaj pristup vremenu i prostoru omogućava bajkama da postanu atemporalne i univerzalne, što znači da ih čitatelji iz različitih kultura i vremena mogu percipirati kao relevantne (Biti, 2000). Ova atemporalnost pridonosi univerzalnosti bajki, koje prenose opće ljudske vrijednosti i borbe kroz fantastične narative. Predstavljanje vremena i prostora u bajkama također omogućuje fantastične preokrete i nelogične situacije koje podupiru glavne moralne poruke priče. Na primjer, u bajci "Ivica i Marica", čudesna kuća napravljena od slatkiša simbolizira iskušenje i opasnost neposluha, dok šuma u kojoj se djeca gube predstavlja nesigurnost i prijetnju koja dolazi izvan roditeljskog nadzora (Grimm i Grimm, 2006). Ova fantastična situacija omogućuje djeci, kao recipijentima priče, da kroz simboliku i čarobne elemente razumiju složene emocionalne i moralne konflikte. Bettelheim (2000) naglašava da bajke, kroz svoje fantastične elemente, pomažu djeci da se suoče s unutarnjim strahovima, tjeskobama i nesigurnostima. Fantastika u bajkama nije samo sredstvo za oblikovanje radnje, već i alat kroz koji djeca mogu projektirati svoje unutarnje sukobe i istražiti ih u sigurnom kontekstu priče. Prema Shekhawat i Mishri (2018), fantastični likovi i situacije u bajkama pružaju djeci priliku da se suoče s prijetnjama, iskušenjima i teškim situacijama kroz sigurno pripovjedno iskustvo, omogućujući im da kroz priču prevladaju vlastite unutarnje konflikte. Likovi poput vještica, zmajeva ili čudovišta predstavljaju manifestacije straha, dok junaci simboliziraju hrabrost, upornost i moralnu ispravnost. Ova polarizacija između dobrih i zlih likova u bajkama omogućava recipijentima da jasno prepoznaju moralne poruke i identificiraju se s junacima koji na kraju pobjeđuju zlo. Koutsompou (2016) u svom istraživanju o psihološkoj perspektivi bajki naglašava da su nadnaravni elementi ključni za razvoj moralne svijesti kod djece jer pružaju jasne primjere pravde i nepravde, kazne i nagrade. Simbolička funkcija fantastike u bajkama igra ključnu ulogu u prenošenju dubokih moralnih, psiholoških i društvenih poruka. Magični predmeti, nadnaravni likovi i fantastični svjetovi nisu samo narativni alati, već nositelji simboličkog značenja koje odražava univerzalne ljudske dileme. Solar (2005) navodi da čarobni predmeti i nadnaravni likovi u bajkama funkcioniraju kao simbolički mostovi između unutarnjeg i vanjskog svijeta likova, omogućujući recipijentima da kroz simboliku istraže kompleksne ljudske emocije i moralne odluke. Fantastika u bajkama,

prema Jollesu (2000), omogućava da univerzalne poruke o borbi između dobra i zla budu prenesene na jednostavan i razumljiv način, dok simbolička priroda likova i događaja omogućava čitateljima da se identificiraju s moralnim lekcijama priče.

6.2. Fantastično u predajama

Predaje su usmene priče koje su duboko ukorijenjene u povijesti, tradiciji i kolektivnoj svijesti određene zajednice. Za razliku od bajki, koje su temeljene na univerzalnim temama i simbolici, predaje su često vezane uz specifične povijesne događaje, legende i mitove povezane s određenim geografskim područjem. Premda i predaje koriste elemente fantastike, oni nisu toliko izraženi kao u bajkama. Fantastični elementi u predajama najčešće su usmjereni na objašnjenje nepoznatih ili misterioznih pojava te očuvanje kulturnog identiteta zajednice. Kroz ovaj žanr fantastika se često prepliće sa stvarnošću, pri čemu se granice između povijesnih činjenica i mitova brišu. Fantastično je dvojba što je biće koje poznaje jedino prirodne zakone osjeća pri susretu s naizgled nadprirodnim događajem (Todorov, 2017:34). Učinak fantastičnog stvara mogućnost da se kolebamo između dva rješenja, odnosno načina na koji možemo objasniti čudnu pojavu; prirodnim i nadprirodnim vrstama uzroka. Fantastični elementi u predajama imaju specifičnu funkciju koja se razlikuje od one u bajkama. Dok su bajke usmjerene na univerzalne poruke o borbi između dobra i zla, predaje koriste fantastiku kako bi oblikovale kolektivnu memoriju i povezale zajednicu s njezinom poviješću i tradicijama. Prema Bošković-Stulli (2006), predaje koriste nadnaravne elemente kako bi objasnile prirodne fenomene ili povijesne događaje koji nisu u potpunosti razumljivi, što pridonosi očuvanju kulturnog identiteta zajednice. U predaji o postanku Zagreba, primjerice, čudesni izvor vode koji izbija iz zemlje u trenutku kada kralj uzvikuje „Zagrabi vode!“ nije samo fantastični događaj, već simboličko objašnjenje povijesnog osnivanja grada (Botica, 2013). Ova kombinacija fantastike i povijesti odražava kako predaje koriste nadnaravne elemente kako bi stvorile dublje veze između zajednice i njezine prošlosti. Fantastika u predajama ima za cilj pojačati simboliku lokalnih vjerovanja i uvjerenja. Prema Dikliću, Težaku i Zalaru (1996), nadnaravni elementi u predajama često služe kao objašnjenje fenomena koje je tadašnja zajednica smatrala neobičnim ili čudesnim. Priče o vilama, zmajevima ili duhovima često su korištene za objašnjenje prirodnih pojava poput oluja, potresa ili rijeka, kao što je vidljivo u predaji o postanku Plitvičkih jezera, gdje se stvara mit o božanskoj intervenciji koja je dovela do stvaranja tih jezera (Botica, 2013). Fantastični elementi u predajama također imaju didaktičku funkciju, slično kao i u bajkama, iako su često dublje ukorijenjeni u povijesnim narativima i lokalnim običajima. Prema Hameršak (2011), predaje kroz fantastiku ne samo da

prenose priče, već i objašnjavaju moralne norme i ponašanje unutar zajednice. Na primjer, predaje o vilama koje štite određena područja često su bile korištene kao sredstvo za poticanje poštovanja prema prirodi i zemlji. Iako su nadnaravni likovi u predajama prisutni, njihova uloga i značaj razlikuju se od onih u bajkama. Vile, vještice, divovi i duhovi u predajama često nisu prikazani kao potpuno odvojeni od stvarnog svijeta, već su duboko povezani s prirodom i lokalnim običajima. Bošković-Stulli (2012) naglašava da su nadnaravni likovi u predajama ukorijenjeni u narodnim vjerovanjima, gdje oni služe kao posrednici između ljudskog i nadnaravnog svijeta. U mnogim hrvatskim predajama, vile su prikazane kao čuvari određenih mjesta, rijeka, planina ili šuma. U predaji o vilama s Plitvičkih jezera, vile su nadnaravni entiteti koji čuvaju jezera i interveniraju kada je njihova ravnoteža narušena (Botica, 2013). Vile u predajama ne funkcioniraju samo kao simboli dobrote ili zla, već su često neutralne sile prirode koje imaju specifične uloge unutar lokalnog ekosustava. Prema Kovačeviću (2019), vile u predajama simboliziraju poštovanje prema prirodi i prirodnim fenomenima, dok njihov nadnaravni karakter reflektira ljudsku fascinaciju nepoznatim i neobjašnjivim. Vještice, s druge strane, u predajama imaju negativnije konotacije. U mnogim predajama, poput one o zloj vještici sa Sljemena, vještice predstavljaju sile zla koje uzrokuju nesreće ili bolest (Bošković-Stulli, 2006). Njihova uloga u predajama često je povezana s narodnim strahovima od nepoznatog, ali također služi kao upozorenje na opasnosti koje mogu zadesiti zajednicu ako se ne poštuju tradicionalni običaji i pravila. Prema Bošković-Stulli (2006), nadnaravni likovi poput vještica u predajama često su povezani s društvenim normama i upozorenjima o neprihvatljivom ponašanju. Nadnaravni likovi u predajama također mogu imati povijesno-kulturnu funkciju. U predaji o Kralju Zvonimiru, likovi poput duha prokletog kralja služe kao alegorije za politička previranja i nacionalne sukobe koji su obilježili povijest (Botica, 2013). Zvonimirovo prokletstvo, koje je navodno palo na hrvatski narod, objašnjava političke nesreće koje su zadesile zemlju nakon njegove smrti, a duhovi i nadnaravni elementi u ovoj predaji simboliziraju kaznu za izdaju i narušavanje zakletve. Za razliku od bajki, gdje su magični predmeti često ključni za razvoj radnje, u predajama oni imaju dublju simboličku i povijesnu funkciju. Magični predmeti u predajama rijetko su čisto fantastični, već su često povezani s povijesnim događajima ili ritualima. Solar (2005) primjećuje da su predaje više usmjerene na stvarne povijesne ili kulturne fenomene, dok magični predmeti služe kao sredstva za povezivanje prošlosti s nadnaravnim sferama. Na primjer, u predaji o postanku Sinjske Alke, čarobna moć alke nije samo nadnaravna, već ima dublju simboliku koja je povezana s pobjedom nad Osmanlijama i očuvanjem lokalne tradicije. Prema Bošković-Stulli (2006), predaje o alkama i drugim magičnim predmetima često koriste nadnaravne elemente kao način očuvanja

lokalnih običaja i mitova, čime se jača kolektivni identitet zajednice. Magični predmeti u predajama često su povezani s religijskim ili mitskim motivima. Predaje o svetim relikvijama, poput onih u srednjovjekovnim legendama, često prikazuju nadnaravne moći tih predmeta kao manifestaciju božanske intervencije. Ovi predmeti nisu samo sredstva koja omogućuju pobjedu nad zlom, već simboliziraju božansku zaštitu i povezanost zajednice s višim silama (Solar, 2005). U tom kontekstu, magični predmeti u predajama nisu toliko sredstva koja pomažu junaku, koliko su simboli zajednice i njezine povezanosti s nadnaravnim svijetom. Za razliku od bajki, gdje su fantastične situacije središnje za radnju, u predajama su one često vezane uz objašnjenje stvarnih povijesnih događaja ili prirodnih pojava. Predaje koriste fantastiku kao način interpretacije nepoznatih ili misterioznih fenomena, stvarajući narative koji spajaju stvarnost s mitom. Crnković (1980) primjećuje da su predaje često usmjerene na povijesna tumačenja događaja, dok fantastika služi kao alat za povezivanje svakodnevnog iskustva s nadnaravnim ili mitskim tumačenjima. U predaji o postanku Plitvičkih jezera, fantastika se koristi kako bi se objasnila neobična i zadivljujuća prirodna pojava. Prema ovoj predaji, jezera su nastala kada je Crna Kraljica, vila koja je vladala tim područjem, stvorila vodu kako bi spasila zemlju od suše (Botica, 2013). Ovaj nadnaravni događaj nije samo priča, već i simbolika ljudskog straha od prirodnih katastrofa i fascinacije nadnaravnim objašnjenjima za prirodne fenomene. Još jedna važna karakteristika fantastičnih situacija u predajama jest njihova veza s moralnim ili društvenim lekcijama. Predaje često koriste nadnaravne događaje kako bi naglasile važnost poštivanja tradicije i zajedničkih pravila. U predaji o Vukodlaku iz Istre, nadnaravna preobrazba čovjeka u vuka nije samo fantastična situacija, već upozorenje na posljedice nepridržavanja društvenih normi i moralnih pravila (Bošković-Stulli, 2006). Usporedba s bajkama otkriva da su fantastični elementi u predajama manje fokusirani na borbu između dobra i zla, a više na očuvanje povijesnog i kulturnog identiteta zajednice. U predajama, nadnaravni elementi nisu sami sebi svrha, već služe za očuvanje kolektivnog sjećanja i objašnjenje prirodnih ili povijesnih fenomena. Prema Botici (2013), fantastika u predajama ima simboličku ulogu u očuvanju povijesti i kulture, dok u bajkama fantastika igra ključnu ulogu u moralnom i psihološkom sazrijevanju junaka.

U predajama, fantastika nije samo estetski dodatak radnji, već ima dublju simboličku funkciju. Magični predmeti, nadnaravni likovi i fantastične situacije u predajama često su povezani s kolektivnim vjerovanjima, povijesnim događajima i moralnim normama zajednice. Bošković-Stulli (2006) ističe da su fantastični elementi u predajama neophodni za razumijevanje kulturne i povijesne baštine, budući da oni ne samo da zabavljaju, već i prenose ključne vrijednosti i

tradicije. Fantastika u predajama omogućava zajednici da poveže stvarni svijet s nadnaravnim, čime se stvara osjećaj dublje povezanosti s prošlošću i prirodom. Prema Proppu (1982), fantastika u predajama također služi kao sredstvo za objašnjenje društvenih i političkih promjena, dok Solar (2005) naglašava da ona omogućava pojedincima i zajednicama da se suoče s kolektivnim strahovima i nesigurnostima.

6.3. Pripovjedne strategije u bajkama i predajama

Bajke i predaje, iako dijele zajedničku usmenu tradiciju, koriste različite pripovjedne strategije kako bi prenijele svoje poruke. Dok su bajke više fokusirane na univerzalne moralne teme i često se oslanjaju na linearnu naraciju s jasnim početkom, sredinom i krajem, predaje su češće nelinearne i povijesno ukorijenjene. Pripovjedne strategije u bajkama naglašavaju simboličke i arhetipske elemente, dok predaje koriste kombinaciju stvarnih i nadnaravnih događaja kako bi ojačale kolektivno sjećanje zajednice. Prema Proppu (1982), narativna struktura bajki počiva na jasno definiranim funkcijama likova i događaja, dok predaje koriste narativne tehnike koje često kombiniraju povijesne činjenice s legendama i mitovima, kako bi se očuvala povijesna memorija. S druge strane, Jolles (2000) napominje da su narativne strategije u predajama usmjerene na stvaranje osjećaja kontinuiteta između prošlosti i sadašnjosti, pri čemu fantastika služi kao način objašnjenja nepoznatog ili neobjašnjivog. Bajke su po svojoj prirodi izrazito strukturirane priče, često koristeći linearnu naraciju kako bi se radnja odvijala u jasno definiranom slijedu. Bajke obično započinju uvodom u kojemu se postavlja problem ili izazov, zatim dolazi do sukoba u kojemu se junak suočava s preprekama, a završavaju s rezolucijom u kojoj se postiže pobjeda nad zlom i vraća se narušeni red. Prema Proppu (1982), ova struktura ne samo da omogućuje logičan tijek priče, već također služi za jasno definiranje moralnih poruka bajki. Primjer linearnog pripovijedanja vidimo u bajci „Ivica i Marica“, gdje radnja započinje odlukom roditelja da ostave djecu u šumi zbog siromaštva. Nakon toga, djeca se susreću s nadnaravnim prijetnjama (vještica), koje moraju savladati koristeći mudrost i hrabrost. Na kraju priče, djeca uspješno nadvladavaju prepreku i vraćaju se kući s blagom, što simbolizira trijumf nad zlom i povratak u siguran i moralno uređen svijet (Grimm i Grimm, 2006). Pripovjedač bajke odriče se i to najavljuje formulama koje primjenjuje u svojoj priči, svakog prava na činjeničnu vjerodostojnost; već na samom početku odriče se stvaranja iluzije da je riječ o povijesnim osobama i događajima koji su jedinstveni u svojoj realnosti (Reisz;

2017: 158). Simbolika je još jedna ključna pripovjedna strategija bajki. Likovi, predmeti i situacije u bajkama često imaju dublje simboličko značenje. Likovi ne djeluju po preciznom uzorku, već proživljavaju niz događaja čiji je krajnji smisao pouka. Prema Bettelheimu (2000), bajke koriste simbolički jezik kako bi kroz jednostavne radnje i likove prenosile složene moralne i psihološke poruke. Na primjer, šuma u mnogim bajkama, poput "Crvenkapice", simbolizira nesigurnost i opasnost, dok dom predstavlja sigurnost i zaštitu. Također, likovi su često arhetipovi – junaci su hrabri, pravedni i skromni, dok su zlikovci zli i zavodljivi, što olakšava recipientima da identificiraju temeljne moralne lekcije. Prema Solaru (1994), bajke koriste polarizaciju likova kako bi naglasile moralne sukobe – dobri likovi se suočavaju sa zlim likovima, a njihova borba simbolizira univerzalnu borbu između dobra i zla. Ovaj dualizam prisutan je u mnogim bajkama, poput „Pepeljuge“, gdje je zla maćeha oličenje zla i nepravde, dok je Pepeljuga primjer dobrote i pravednosti (Grimm & Grimm, 2006). Još jedna važna pripovjedna strategija u bajkama je repetitivnost. Ponavljanje određenih motiva ili situacija stvara ritam i predvidljivost, što je ključno za djecu kao recipiente. Prema Težaku i Težaku (1997), repetitivne strukture u bajkama pomažu u naglašavanju ključnih trenutaka radnje i olakšavaju pamćenje priče. Na primjer, u bajci „Tri prašćića“, svaka od tri kuće predstavlja različit stupanj snalažljivosti, dok ponavljanje pokušaja zločestog vuka da sruši kuću pojačava napetost i ističe važnost mudrog ponašanja.

Za razliku od bajki, predaje često koriste nelinearnu naraciju, koja omogućava fleksibilnost u tumačenju povijesnih i mitskih elemenata. Predaje ne slijede uvijek linearan slijed događaja, već se često temelje na kombinaciji različitih epizoda koje zajedno stvaraju kolektivnu memoriju zajednice. Prema Bošković-Stulli (2006), ova nelinearna struktura omogućuje predajama da obuhvate širi povijesni ili kulturni kontekst. Na primjer, predaja o Kralju Zvonimiru nije priča s jasno definiranim početkom i krajem, već kombinacija povijesnih događaja, legendi i nadnaravnih elemenata koji zajedno oblikuju predodžbu o prošlosti. Nelinearna naracija u ovoj predaji omogućuje slojevitost interpretacija, gdje se povijesne činjenice prepliću s nadnaravnim događajima, poput Zvonimirovog prokletstva, što stvara složeniju i dinamičniju priču (Botica, 2013). Predaje također često koriste povijesne i geografske reference kako bi stvorile autentičnost i vjerodostojnost priče. Dok bajke često djeluju u neodređenim prostorima i vremenskim razdobljima, predaje su čvrsto ukorijenjene u stvarnim povijesnim događajima i mjestima. Prema Bošković-Stulli (2006), ovo ukorjenjivanje u stvarnost omogućava predajama da ojačaju osjećaj pripadnosti zajednici i očuvanja lokalne povijesti. U predaji o postanku Zagreba, povijesna i geografska preciznost igra ključnu ulogu u

oblikovanju priče. Dok je nadnaravni element (izvor koji se pojavljuje čudom) prisutan, on nije središnji, već je sredstvo za objašnjenje povijesnog događaja – osnivanja grada (Botica, 2013). Ova kombinacija stvarnih mjesta i fantastičnih događaja omogućuje predajama da povežu prošlost i sadašnjost, jačajući identitet zajednice. Još jedna važna pripovjedna strategija u predajama je korištenje narativnih digresija. Predaje često prekidaju tijekom glavne radnje kako bi ispričale dodatne priče ili objasnile povijesne činjenice koje nisu izravno povezane s glavnim narativom. Prema Crnkoviću (1980), ove digresije pomažu u stvaranju šire slike o zajednici i povijesnim događajima, čime se naglašava složenost i višeslojnost predaja. Iako su bajke i predaje vrlo različite po svojoj narativnoj strukturi, oboje koriste simboliku kako bi prenijele dublje poruke. Dok bajke koriste univerzalne simbole (poput šume, kuće, vuka) kako bi izrazile opće moralne lekcije, predaje koriste simboliku koja je povezana s lokalnim vjerovanjima i povijesnim događajima. Prema Botici (1992), predaje koriste simboliku kako bi objasnile povijesne fenomene kroz narative koji su često isprepleteni s nadnaravnim elementima. U predaji o postanku Plitvičkih jezera, voda simbolizira život i božansku intervenciju, dok je vila koja stvara jezera simbol zaštitnice prirode (Botica, 2013). Ova simbolika povezuje prirodne fenomene s nadnaravnim objašnjenjima, čime se stvara mitološka naracija koja je duboko ukorijenjena u kolektivnom sjećanju zajednice. S druge strane, u bajkama simbolika ima više psihološku i moralnu funkciju. Prema Bettelheimu (2000), likovi i događaji u bajkama služe kao simbolički izrazi unutarnjih sukoba i moralnih dilema. Na primjer, u bajci „Snjeguljica“, ogledalo zle kraljice simbolizira taštinu i zavist, dok Snjeguljičina ljepota simbolizira nevinost i čistoću (Grimm i Grimm, 2006). Ova polarizacija likova i simbola olakšava recipijentima da shvate osnovne moralne poruke priče.

Jedna od ključnih razlika između bajki i predaja leži u kombinaciji fikcije i stvarnosti. Dok bajke otvoreno priznaju svoju fantastičnu prirodu, predaje često kombiniraju stvarne povijesne događaje s nadnaravnim elementima kako bi stvorile narativ koji služi očuvanju kolektivne memorije. Prema Jollesu (2000), predaje koriste fantastiku kako bi tumačile povijesne fenomene koji nisu u potpunosti razumljivi, dok bajke koriste fantastiku kao sredstvo za prenošenje univerzalnih moralnih istina. Na primjer, u bajci „Trnoružica“, magični san princeze i poljubac koji je budi predstavljaju čisti fantastični motiv bez povezanosti sa stvarnim događajima (Grimm i Grimm, 2006). S druge strane, predaja o Kralju Zvonimiru kombinira stvarnu povijesnu osobu s nadnaravnim elementom prokletstva koje pada na narod nakon njegove smrti (Botica, 2013). Ova kombinacija fikcije i stvarnosti u predajama služi kako bi se objasnili složeni povijesni i politički procesi kroz narativ koji je zajednici razumljiv i

prihvatljiv. Predaje, stoga, koriste nadnaravne elemente kao sredstvo za očuvanje povijesti i kulture, dok bajke koriste fantastiku kako bi omogućile recipijentima da kroz jednostavne narative istraže dublje moralne i psihološke konflikte.

7. Zaključak

Komparativna analiza bajki i predaja otkriva bogatstvo različitih pripovjednih strategija, uloga i funkcija koje oba žanra imaju unutar književnosti. Bajke kao usmeni oblik vuku korijene iz mitskih vremena, a dijelimo ih na narodne, umjetničke bajke te fantastične priče. Dok su bajke često usmjerene prema univerzalnim temama, moralnim porukama i psihološkom sazrijevanju, predaje su ukorijenjene u lokalnu povijest, mitove i kulturne specifičnosti. Predaje dijelimo na demonološke/mitske, povijesne i etnološke. Naravno, brojni su kriteriji prema kojima se mogu podijeliti predaje. Razlikujemo tri oblika predaja, a to su kronikat, fabulat i memorat. Fantastika, koja je prisutna u oba žanra, ima različite funkcije i značenja – u bajkama je ona središnji element koji oblikuje radnju i likove, dok u predajama nadnaravni elementi služe kao most između stvarnosti i mitologije. Bajke, kroz svoje jednostavne i repetitivne narativne strukture, omogućuju lakše razumijevanje osnovnih moralnih i etičkih dilema. Njihova linearna naracija omogućuje recipijentima, osobito djeci, da kroz fantastične priče prepoznaju i usvoje temeljne vrijednosti. Čarobni predmeti i nadnaravni likovi u bajkama imaju simbolička značenja, često vezana uz univerzalne ljudske vrijednosti poput hrabrosti, mudrosti i dobrote. Simbolika u bajkama također pridonosi njihovoj funkciji u prijenosu moralnih poruka, čineći ih važnim alatom za moralnu i emocionalnu edukaciju.

Predaje nude složeniji narativni okvir u kojem se povijesni i mitski elementi isprepliću kako bi očuvali kolektivnu memoriju i identitet zajednice. Nadnaravni likovi i magični predmeti u predajama nisu toliko centralni za radnju, već služe kao simboli ili alegorije za objašnjenje povijesnih fenomena, prirodnih pojava ili kulturnih normi. Pripovjedne strategije u predajama često su nelinearne, s digresijama koje pomažu u stvaranju šireg povijesnog i kulturnog konteksta. U predajama tako nalazimo i formule vjerodostojnosti kao gradivne elemente koje djelimo datacijske, svjedočke, kazivačke te događaj predaje. Važno je primijetiti da su recipijenti ovih žanrova također evoluirali tijekom vremena. Dok su bajke izvorno bile namijenjene i odraslima, s vremenom su postale sinonim za dječju književnost, dok su predaje zadržale svoju povezanost s odraslim slušateljima zbog bavljenja složenijim povijesnim i

kulturnim temama. Ova promjena u recipijentima odražava šire društvene promjene, ali i prilagodbu samih žanrova novim kulturnim i obrazovnim potrebama. Kombinacija fikcije i stvarnosti, koja je prisutna u oba žanra, također doprinosi njihovoj privlačnosti i relevantnosti. Bajke kroz fantastične elemente stvaraju univerzalne priče koje mogu rezonirati s publikom različitih kultura i vremena, dok predaje koriste fantastiku kako bi ojačale osjećaj povezanosti zajednice s njezinom poviješću i kulturnim nasljeđem. Ova raznolikost u funkciji i obliku fantastike ukazuje na fleksibilnost oba žanra, ali i na njihovu sposobnost da odgovore na različite društvene i kulturne potrebe.

Bajke i predaje predstavljaju dva komplementarna književna oblika koja, kroz različite pripovjedne strategije i elemente fantastike, nude bogat izvor moralnih, psiholoških i kulturnih značenja. Dok bajke kroz jednostavne i fantastične priče prenose univerzalne vrijednosti i pomažu u emocionalnom sazrijevanju, predaje koriste povijesne i mitske elemente kako bi očuvale kolektivnu memoriju zajednice. Ova dva žanra, iako različita po formi i funkciji, zajedno čine neprocjenjiv dio književne baštine i nastavljaju fascinirati publiku svojom slojevitošću i univerzalnošću.

8. Sažetak

Komparativna analiza dvaju žanrova: bajka i predaja

U ovome se radu prikazuje komparativna analiza dvaju žanrova: bajke i predaje. Daje se presjek bajki i predaja kroz povijest te kako su se razvijali sve do današnjih dana. Poseban naglasak stavljen je na proučavanje bajki i predaja te kako su ih klasificirali brojni svjetski književni teoretičari poput Vladimira Proppa, Maje Bošković-Stulli, Maxa Lüthija, Fredericha Rankea, C.W. von Sydowa, O. Sirovátke i drugih. Detaljno su istražene razlike i sličnosti između bajki i predaja, kroz analizu njihovih ključnih elemenata poput kompozicije, tema, stila, upotrebe fantastike te pripovjednih strategija. Također, rad pruža uvid u promjene u percepciji i recepciji ovih žanrova kroz povijest, s posebnim naglaskom na evoluciju publike – od odraslih, kao izvornog recipijenta bajki, do današnje dječje publike. Razumijevanje ovih žanrova ne samo da doprinosi boljem poznavanju književnih formi, već i otkriva kako se kroz pripovijedanje prenose ključne vrijednosti, kulturni identiteti i norme unutar društava.

Ključne riječi: usmena književnost, bajka, predaja, analiza

9. Summary

Comparative analysis of two genres: fairy tale and legend

This thesis presents a comparative analysis of two genres: fairy tales and legends. An overview of fairy tales and legends throughout history and how they have developed up to the present day is given. Special emphasis was placed on the study of fairy tales and legends and how they were classified by numerous world literary theorists such as Vladimir Propp, Maja Bošković-Stulli, Max Lüthi, Frederich Ranke, C.W. von Sydowa, O. Sirovátka and others. The differences and similarities between fairy tales and legends have been explored in detail, through the analysis of their key elements such as composition, themes, style, use of fantasy and storytelling strategies. Also, the thesis provides an insight into the changes in the perception and reception of these genres throughout history, with a special emphasis on the evolution of the audience - from adults, as the original recipient of fairy tales, to today's children's audience. Understanding these genres not only contributes to a better knowledge of literary forms, but also reveals how key values, cultural identities and norms within societies are transmitted through storytelling.

10. Literatura

1. Andersen, H. C. (2005). Hans Christian Andersen's Fairy Tales. New York: Barnes & Noble Classics.
2. Bajke: antologija, 1998. priredila Dubravka Težak, Zagreb: DiVič.
3. Bernheim, E. 1920. Einleitung in der Geschichtswissenschaft. Berlin: Walter der Gruyter.
4. Bettelheim, B. (2000). The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. New York: Vintage Books.
5. Biti, V (1981). Bajka i predaja, povijest i pripovijedanje. Zagreb: Sveučilišna naklad Liber.
6. Biti, V. (2000). Povijest svjetske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
7. Bošković-Stulli, M. (1975). Usmena književnost kao umjetnost riječi. Zagreb: Mladost, 94-135.
8. Bošković-Stulli, M. (1991). Pjesme, priče, fantastika. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
9. Bošković-Stulli, M. (1997). Usmene pripovijetke i predaje. U: Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb.
10. Bošković-Stulli, M. (2006). Usmena književnost nekad i danas. Zagreb: Matica hrvatska.
11. Bošković-Stulli, M. (2006). Priče i pričanje, Zagreb: Matica hrvatska.
12. Bošković-Stulli, M. (2012). Narodne predaje i legende. Zagreb: Matica hrvatska.
13. Botica, S. (1992). Narodna književnost: mitovi i legende. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
14. Botica, S. (2013). Predaje i mitovi hrvatskog naroda. Zagreb: Ljevak.
15. Botica, S. (2013). Povijest hrvatske usmene književnosti. Zagreb: Školska knjiga.
16. Crnković, M. (1980). Povijest hrvatske usmene književnosti. Zagreb: Školska knjiga.
17. Diklić, S., Težak, D., Zalar, J. (1996). Narodne priče i legende. Zagreb: Knjiga komerc.
18. Dragić, M. (2007). Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti, Zagreb.
19. Franz, M.-L. Von. (2007). Interpretacija bajki, Zagreb: Scarabeus-naklada.
20. Grimm, J. i Grimm, W. (2006). The Complete Fairy Tales of the Brothers Grimm. New York: Bantam Books.

21. Hameršak, M. (2011). Priče za djecu: Bajke, legende i tradicija. Zagreb: Algoritam.
22. Jolles, A. (2000). Jednostavni oblici. Zagreb: Matica hrvatska.
23. Kekez, J. (1986). Usmena književnost. U: Uvod u književnost, 175–252. Zagreb: Globus.
24. Kovačević, I. (2019). Mitološke predaje Balkana. Beograd: Srpska književna zadruga.
25. Koutsompou, V. I. (2016). Psychological Aspects of Fairy Tales: Moral Development in Children. *International Journal of Humanities and Social Science*, 6(3), 45–58.
26. Kroflin, D., Nola, M., Posilović, D., Supek, M. (1987). Symbolism in Folklore and Fairy Tales. London: Routledge.
27. O fantastici i fantastičnom: Izbor teorijskih rasprava o fantastičnoj književnosti, 2017. Urednica: Tatjana Peruško. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 33-60.
28. Perrault, C. (2006). The Complete Fairy Tales. New York: Clarion Books.
29. Pintarić, A. (1999). Bajke. Pregled i interpretacije. Osijek: Matica hrvatska.
30. Pintarić, A. (2008). Umjetničke bajke: teorija, pregled i interpretacije, Sveučilište “Josipa Jurja Strossmayera“, Filozofski fakultet, Osijek: Matica hrvatska.
31. Predaja: temelji žanra (2018). Uredile: Ljiljana Marks i Evelina Rudan. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
32. Propp, V. (1982). Morfologija bajke. Beograd: Prosveta.
33. Rudan, E. (2016). Vile s Učke. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
34. Shekhawat, S. i Mishra, S. (2018). Fairy Tales: A Psychological Analysis. *Journal of Psychological Studies*, 9(2), 33–49.
35. Solar, M. (1994). Teorija književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
36. Solar, M. (2005). Simbolika u književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
37. Solar, M. (2006). Rječnik književnog nazivlja. Zagreb: Golden marketing.
38. Sunara, N. (2021). Usmena književnost u povijestima hrvatske književnosti. U: Periferno u hrvatskoj književnosti i kulturi. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 448-476. https://stilstika.org/images/pdf/26_Periferno_Sunara.pdf pristup 20.9.2024.
39. Težak, D. i Težak, M. (1997). Narodne pripovijetke i bajke. Zagreb: Školska knjiga.
40. Todorov, C. (1987). Uvod u fantastičnu književnost. Beograd: Štamparija Kosmos, 46-63.
41. Zima, D. (2001). Povijest bajki: Od usmene predaje do književnog kanona. Zagreb: Profil.

42. Vekić, D. (2016). Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje. U: *Croatica et Slavica ladertina*, 12(1), 199-230.